

Percepcija osoba starije životne dobi o stereotipnom doživljavanju njihove dobne skupine

Šapina, Franka

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:149288>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Franka Šapina

**PERCEPCIJA OSOBA STARIJE ŽIVOTNE
DOBI O STEREOTIPNOM
DOŽIVLJAVANJU NJIHOVE DOBNE
SKUPINE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Franka Šapina

**PERCEPCIJA OSOBA STARIJE ŽIVOTNE
DOBI O STEREOTIPNOM
DOŽIVLJAVANJU NJIHOVE DOBNE
SKUPINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Jelena Maričić

Zagreb, 2024.

Sažetak

Republika Hrvatska već godinama bilježi porast broja starijih osoba u ukupnom stanovništvu te se suočava s brojnim posljedicama demografskog starenja. Osim tjelesnih, kognitivnih i socijalnih promjena nastalima kao rezultat starenja, starije osobe podvrgnute su i često negativnim stereotipima o svojoj dobnoj skupini. Cilj istraživanja bio je steći uvid u percepciju osoba starije životne dobi o položaju starijih osoba u današnjem društvu i doživljavanju sebe kao starijih osoba. Provedene su tri fokus grupe sa sveukupno 19 starijih osoba. Prvu grupu činili su vanjski korisnici usluga doma za starije osobe, drugu trenutni korisnici doma za starije, a treću članovi udruge namijenjene starijim osobama. Za potrebe fokus grupa osmišljen je set od devet pitanja s potpitanjima, usmjerena na odnos današnjeg društva prema starijima, diskriminaciju na temelju dobi, medijsku sliku starijih i slično. Tematskom analizom izdvojeno je 21 tematskih cjelina koje su podijeljene u šest kategorija. Sudionici su naveli kako u društvu prevladavaju negativna vjerovanja o starijim osobama i kako društvo ne rješava pitanja potreba starijih osoba. Smatraju da su današnjem društvenom odnosu i položaju starijih doprinijeli naporan tempo života, odgoj, tehnologija i generacijski jaz. S diskriminacijom su se susreli na radnom mjestu, u zdravstvenom sustavu i u interakciji s drugima, a i kod samih sudionika je prisutno djelomično prihvaćanje tih društvenih vjerovanja i diskriminacije. Pojedini sudionici ne osjećaju svoje godine, dok drugi imaju negativnu sliku o sebi. Sudionici smatraju uključivanje države, podizanje svijesti putem medija i poticanje međugeneracijskog kontakta koracima do poboljšanja društvenog odnosa prema starijima.

Ključne riječi: starije osobe, stereotipi, diskriminacija, *ageizam*, generacijski jaz

Summary

The Republic of Croatia has been recording an increase in the number of elderly people in the total population for years and is facing numerous consequences of demographic aging. In addition to the physical, cognitive and social changes that occur as a result of aging, elderly people are also subjected to often negative stereotypes about their age group. The goal of the research was to gain insight into the perception of elderly people about the position of the elderly in today's society and how they perceive themselves as older people. Three focus groups were conducted with a total of 19 elderly people. The first group consisted of external users of the services of retirement home, the second was current residents at retirement home, and the third was members of the association intended for the elderly. A set of nine questions with sub-questions was designed for the needs of the focus groups, focused on the attitude of today's society towards the elderly, discrimination based on age, the media portrayal of the elderly, etc. The thematic analysis identified 21 thematic units, which were divided into six categories. The participants stated that negative beliefs about the elderly prevail in society and that society does not address the needs of the elderly. They believe that the tiring pace of life, upbringing, technology and the generation gap have contributed to today's social relationship and position of the elderly. They encountered discrimination at the workplace, in the health system and in interaction with others, and the partial acceptance of these social beliefs and discrimination is also present among the participants themselves. Some participants do not feel their age, while others have a negative self-image. The participants consider the involvement of the state, raising awareness through the media and encouraging intergenerational contact as steps to improving social attitudes towards the elderly.

Keywords: elderly people, stereotypes, discrimination, ageism, the generation gap

Sadržaj

1. UVOD	3
1.1. Kasna odrasla dob	4
1.1.1. Tjelesni razvoj u kasnoj odrasloj dobi.....	5
1.1.2. Kognitivni razvoj u kasnoj odrasloj dobi.....	5
1.1.3. Socioemocionalni razvoj u kasnoj odrasloj dobi	6
1.2. Stereotipi o osobama starije životne dobi	8
1.2.1. Ageizam	11
1.2.2. Vidljivost osoba starije dobi u medijima.....	13
1.2.3. Posljedice dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije na osobe starije životne dobi...15	
1.2.4. Prevencija dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije	17
2. CILJ I PROBLEMI	20
3. METODA	20
3.1. Sudionici.....	20
3.2. Instrumenti	20
3.3. Postupak.....	21
4. REZULTATI I RASPRAVA	24
4.1. Neadekvatan tretman starijih osoba u današnjem društvu	24
4.1.1. Tema 1: Negativna društvena vjerovanja.....	25
4.1.2. Tema 2: „Društvo premalo daje za starije”	28
4.2. Što leži u podlozi?	30
4.2.1. Tema 1: Tempo života	31
4.2.2. Tema 2: Sve počinje od odgoja.....	32
4.2.3. Tema 3: Tehnologija daje i uzima.....	33
4.2.4. Tema 4: Generacijski jaz	34
4.3. Starije osobe u prošlom društvu	35
4.3.1. Tema 1: Prije je bilo bolje	36
4.3.2. Tema 2: Neke se stvari ne mijenjaju.....	37
4.4. Dobna diskriminacija	38
4.4.1. Tema 1: Institucionalna diskriminacija	39
4.4.2. Tema 2: Interpersonalna diskriminacija.....	40
4.4.3. Tema 3: Internalizirana diskriminacija	41
4.5. Pogled na sebe	42
4.5.1. Tema 1: Narušenost zdravlja	43
4.5.2. Tema 2: Mlado srce.....	44
4.5.3. Tema 3: Ne prepoznajem se	46
4.5.4. Tema 4: „Nisam najstarija”	46

4.5.5. Tema 5: „Starost je teška”	47
4.5.6. Tema 6: „Meni je srce puno”	48
4.6. Koraci do poboljšanja	49
4.6.1. Tema 1: Važnost kontakta u poboljšanju odnosa prema starijima	49
4.6.2. Tema 2: „To je stvar države”	51
4.6.3. Tema 3: Uloga medija u poboljšanju odnosa prema starijima	52
4.6.4. Tema 4: Pozitivni primjeri iz drugih država	53
4.7. Opća rasprava	54
4.7.1. Praktične implikacije istraživanja	55
5. ZAKLJUČAK	57
6. POPIS LITERATURE	59

1. UVOD

U posljednjih nekoliko godina zabilježen je sve veći porast starijeg stanovništva u Republici Hrvatskoj (RH). Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2021. godine, Državni zavod za statistiku (2022) zabilježio je da 22,45%, od ukupnog udjela stanovništva RH, čine osobe starije od 65 godina. Od šest starosnih skupina, koje je Državni zavod za statistiku koristio u popisu stanovništva, udio starog stanovništva ujedno predstavlja i najveći udio stanovništva.

Brojni su razlozi zašto se u današnje vrijeme bilježi porast starog stanovništva, a jedan od glavnih razloga je napredak medicine. Novi lijekovi i medicinska saznanja, obrazovanje medicinsko osoblje i dostupnost zdravstvenih usluga doprinijeli su produljenju životnog vijeka osobe. U RH prosječno očekivano trajanje života osoba rođenih 2022. godine je 75 godina za muškarce i 81 godina za žene (Eurostat, 2023a). Nadalje, danas se mlade osobe najprije odluče posvetiti karijeri, a kasnije osnivanju vlastite obitelji, zbog čega je prisutna niska stopa nataliteta. Također, loša gospodarska situacija doprinijela je odlasku mladih iz RH i potražnji posla u drugim, ekonomski razvijenim državama. Popis stanovništva iz 2021. godine pokazao je da se broj stanovnika RH smanjio za 9,64%, u odnosu na Popis stanovništva iz 2011. godine (Državni zavod za statistiku RH, 2022).

No, RH nije jedina država koja bilježi ove promjene u demografiji stanovništva. Mnoge druge europske države suočavaju se s opadanjem mlađeg stanovništva i porastom starijeg stanovništva. Prateći trend demografskog starenja stanovništva, statistički ured Europske unije (EU) Eurostat (2020b) previđa da će do 2050. godine u državama EU udio osoba u dobi od 65 do 74 godine narasti za 16,6%. Unutar EU, Italija slovi kao najstarija država, u kojoj od ukupnog stanovništva 23,8% čine osobe starije od 65 godina, dok se RH nalazi na petom mjestu najstarijih država (Eurostat 2023b). S druge strane, Irska slovi kao jedna od najmlađih država EU. Prema Eurostatu (2023b), nalazi se na prvom mjestu po udjelu stanovništva u dobi do 19 godina (26,2%), dok joj udio stanovništva starijeg od 65 godina iznosi 15%.

Demografsko starenje stanovništva ostavlja posljedice na brojne aspekte društva. Osim na demografsku politiku, demografsko starenje odražava se na gospodarsku, zdravstvenu i socijalnu politiku te na kvalitetu života (Despot Lučanin, 2022). Odlazak mlade radne snage iz države rezultira povećanjem dobne granice umirovljenja i nezadovoljstvom radnog stanovništva (Dajak i Orešković, 2018). Neravnomjerna raspodjela radno aktivnog i umirovljenog stanovništva opterećuje državne financije i time djeluje na mirovinski sustav (Eurostat, 2020a). Zdravstveni sustav suočen je s izazovom organizacije sustava prema

specifičnim potrebama osoba starije dobi (Despot Lučanin, 2022). Posebno se javlja potreba za uslugama iz sustava socijalne skrbi te daljnji razvoj sustava zaštite, promicanja i poštivanja prava osoba starije dobi (Jedvaj i sur., 2014). Na kvalitetu života starijih osoba djelovat će koliko su njihove potrebe zadovoljene i očekivanja ispunjena (Despot Lučanin, 2022). Stoga, važno je uzeti u obzir trenutačna demografska kretanja i njihove posljedice u dugoročna državna planiranja, čiji je cilj zadovoljiti različite potrebe stanovnika države.

1.1. Kasna odrasla dob

Kasna odrasla dob posljednja je etapa u ljudskom životu. Obilježena je procesom starenja tijekom kojeg se događaju promjene u funkciji dobi, a tri osnovna aspekta starenja su biološko, psihološko i socijalno starenje (Despot Lučanin, 2022). Prema Despot Lučanin (2022), biološko starenje označavaju sve promjene do kojih dolazi u kasnoj odrasloj dobi, a često se odnosi na usporavanje i opadanje u funkcijama organizma, koje se događaju s vremenom. Ista autorica navodi da psihološko starenje označavaju promjene u psihičkim funkcijama, kao i percepcija te prilagodba ličnosti na starenje, dok socijalno starenje označava promjene u odnosu okoline i pojedinca koje stari.

Važno je naglasiti razliku između pojmova starenje i starost. Dok starenje označava cjeloživotni proces, starost označava posljednje razvojno razdoblje u životnom vijeku pojedinca, čiji se početak može odrediti prema kronološkoj dobi, socijalnim ulogama ili statusu, funkcionalnom stanju ili subjektivnoj procjeni (Despot Lučanin, 2022). Prema kronološkoj dobi, starost započinje nakon 65. godine života. Socijalne uloge koje najčešće pripisujemo starijim osobama su baka ili djed, čime starost započinje kada osoba dobije unuke. S obzirom da se u starosti događa niz promjena, funkcionalno stanje pojedinca može određivati početak njegove starosti. Prema Despot Lučanin (2022), određeni stupanj opadanja pojedinih sposobnosti, koje su uobičajene tijekom procesa starenja, ili opadanje sposobnosti samozbrinjavanja mogu biti kriterij početka starosti. No, važno je i koliko se osoba osjeća starom. Ista autorica navodi da prema svim prethodnim kriterijima osoba može biti kategorizirana kao osoba u starosti, ali prema njezinoj subjektivnoj procjeni može se osjećati mlađom od osoba iste kronološke dobi. Stoga je kod procjene starosti pojedinca važno je uzeti u obzir sve kriterije.

Kako bi se istaknula razlika između promjena koje su nastale kao rezultat cjeloživotnog procesa starenja i onih koje to nisu, starenje se dijeli na primarno i sekundarno (Berk, 2008;

Despot Lučanin, 2022). Primarno starenje je fiziološko starenje, odnosno starenje koje je očekivano, uobičajeno i neizbježno. Zahvaća sve osobe, bez obzira na stanje njihovog cjelokupnog zdravlja, određeno je unutarnjim biološkim čimbenicima te je posljedica sazrijevanja. S druge strane, sekundarno starenje ne zahvaća sve osobe te je patološke prirode. Ono je rezultat raznih okolinskih utjecaja, najčešće negativnih, kao što su nezdrava prehrana, manjak kretanja, konzumacija štetnih tvari i slično.

1.1.1. Tjelesni razvoj u kasnoj odrasloj dobi

Tjelesne promjene najčešće će drugima biti prvi pokazatelj starosti osobe. Kada upoznajemo osobu, prvo što primijetimo je njezin fizički izgled. Ulaskom u starost dolazi do usporavanja i slabljenja svih tjelesnih sustava, a te unutrašnje tjelesne promjene praćene su mnogim vanjskim znakovima starenja, koji uključuju kožu, kosu, strukturu lica te građu tijela (Berk, 2008). U živčanom sustavu dolazi do odumiranja živčanih stanica, a tome su najviše zahvaćena vidna, slušna i motorička područja (Berk, 2008). Imunološki sustav slabi, zbog čega su starije osobe u većem riziku od razvoja bolesti te se teže oporavljaju nakon bolesti. Usporavaju se motorika i refleksi te slabi osjet ravnoteže, čime su starije osobe izložene različitim nesrećama. Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2024) navodi kako su u RH padovi vodeći uzrok smrtnosti i bolničkog liječenja od ozljeda u starijih osoba.

Progresivno slabljenje i oštećenje rada organa i organskih sustava djeluju na funkcionalnu sposobnost starijih osoba (Rusac, 2021). Funkcionalna sposobnost označava sposobnost samozbrinjavanja, odnosno u kojoj mjeri se starija osoba prilagodila na svakodnevni život s promijenjenim sposobnostima, nastalima kao rezultat procesa starenja (Despot Lučanin, 2003, prema Despot Lučanin, 2022). Kod procjene općeg funkcioniranja starije osobe, u obzir se uzimaju pokretljivost, sposobnost održavanja sebe i kućanstva, komunikativnost te kognitivne funkcije, dok se složeniji oblici funkcionalne sposobnosti procjenjuju putem psihosocijalnih potreba, emocionalnog stanja, sposobnosti suočavanja s problemima te potrebe za psihološkom pomoći (Despot Lučanin, 2022).

1.1.2. Kognitivni razvoj u kasnoj odrasloj dobi

Promjene u kognitivnim sposobnostima, koje su u smjeru usporavanja, rezultat su promjena u živčanom sustavu. Iako tijekom procesa starenja dolazi do propadanja neurona u

živčanom sustavu, mozak zadržava svoju plastičnost i prilagodljivost jer gubitak neurona nadoknađuje pomoću preostalih živčanih stanica (Despot Lučanin, 2022). Sposobnost pamćenja slabi te se događa da osoba češće zaboravlja. Osobe starije životne dobi imat će problema s usvajanjem novog znanja, tj. zapamćivanjem, te prisjećanjem i prepoznavanjem otprije naučenog sadržaja (Despot Lučanin, 2022). Novonastale promjene u sposobnosti pamćenja otežavaju proces učenja te se mnoge osobe starije životne dobi osjećaju obeshrabreno i smatraju da nisu u mogućnosti usvojiti nova znanja. Rusac (2021) navodi da je otežano učenje češće rezultat smanjene motivacije za učenjem, nego smanjenim sposobnostima učenja. Iako će oslabljeno pamćenje rezultirati potrebom za većim brojem ponavljanja novog gradiva kod starijih osoba, njihova prednost je bogato životno iskustvo koje može olakšati učenje novih informacija, tako da se nova znanja povezuje s već naučenim znanjima.

Jedna od najčešćih predrasuda o starijim osobama je da su sve starije osobe dementne, a ona proizlazi iz nedostatka znanja o demenciji i kognitivnom razvoju u starosti. Spomenute promjene u sposobnosti pamćenja su uobičajene promjene tijekom procesa starenja. U MKB-10 (Svjetska zdravstvena organizacija (SZO), 2012) demencija je navedena kao, često kroničan i progresivan, sindrom kod kojeg postoji poremećaj kognitivnih funkcija, kao što su pamćenje, mišljenje i orijentacija. Budući da se radi o bolesti, demencija nije uobičajena pojava tijekom procesa starenja i od nje ne obolijevaju sve osobe starije životne dobi. Demencija je trenutno sedmi vodeći uzrok smrti te jedan od glavnih uzroka invalidnosti i smanjene funkcionalne sposobnosti među starijim osobama, a procjenjuje se da više od 55 milijuna ljudi u svijetu ima neki oblik demencije (SZO, 2023).

Česta asocijacija na starost, a ujedno i jedno od najpozitivnijih obilježja koja se pripisuju starijim osobama je mudrost. Mudrost je rezultat cjelokupnih životnih iskustava i usvojenog znanja. Erik Erikson u svojoj teoriji psihosocijalnog razvoja, koja razvoj gleda kroz cjelokupni životni vijek osobe, mudrost gleda kao vrlinu koju osoba stječe u posljednjem razvojnom razdoblju, odnosno u starosti. Pritom, mudrost se stječe ukoliko se osoba suočila sa svim krizama i izazovima prijašnjih psihosocijalnih stadija te se smatra vrhuncem cjeloživotnog ljudskog razvoja (Despot Lučanin, 2022).

1.1.3. Socioemocionalni razvoj u kasnoj odrasloj dobi

Za razliku od prijašnjih aspekata razvoja, emocionalni razvoj ne doživljava velike promjene u starosti. Rezultati longitudinalnih istraživanja (Schwaba i Bleidorn, 2018; Furnham

i Cheng, 2019) pokazali su da je ličnost relativno stabilna kroz vrijeme, a promjene koje nastaju uglavnom su male. Budući da ličnost predstavlja načine mišljenja, ponašanja i emocionalnog reagiranja pojedinca, a relativno je stabilna kroz vrijeme, nema velikih promjena u doživljavanju emocija i emocionalnim reakcijama.

No, razdoblje starosti može biti stresno razdoblje za pojedinca. Razne promjene u tjelesnim i kognitivnim sposobnostima, koje su uobičajene posljedice procesa starenja, mogu dovesti do doživljaja stresa. Naime, više se ne mogu u potpunosti ili u prijašnjoj mjeri osloniti na svoje sposobnosti, što može izazvati osjećaj frustracije. Također, potrebno će biti uložiti i više energije i napora kako bi se odradili, nekoć jednostavni, zadaci i obveze. Osim spomenutih promjena, osobama starije životne dobi događaju se i promjene na socijalnom planu. Često dolazi do gubitaka prijatelja i poznanika zbog starije dobi, što do izražaja dovodi i njihovu vlastitu smrtnost. Uzajamno djelovanje stresnih životnih događaja te bioloških i psihičkih promjena, koje su posljedica starenja, Despot Lučanin (2022) navodi kao razlog razvoja mentalnih poremećaja u starosti. Pritom su depresivni i anksiozni poremećaji najčešći poremećaji u starosti (Petrova i Khvostikova, 2021). Međutim, problemi mentalnog zdravlja koji se pojavljuju u starosti nisu uobičajene promjene procesa starenja i s njima se ne suočavaju sve osobe starije dobi, iako je često prisutna predrasuda da je depresivnost sastavni dio starosti.

Prethodno navedene tjelesne, kognitivne i emocionalne promjene događaju se unutar pojedinaca te su rezultat cjeloživotnog procesa starenja. No u razdoblju starosti, pojedinci doživljavaju promjene i na socijalnom planu. Socijalne promjene sa sobom donose nove socijalne uloge i status drugačiji od onog kakvog su nekoć imali.

Mnoge odrasle osobe željno iščekuju odlazak u mirovinu, u kojoj će završiti s dugogodišnjim radom i moći se posvetiti sebi, svojim interesima i obitelji. Unatoč tomu, umirovljenje mnogim osobama starije dobi može predstavljati veliki problem. Umirovljenje sa sobom donosi gubitke, kao što su gubitak socijalnog statusa, novca, socijalnih interakcija s kolegama na poslu i strukture života koja je bila određena radnim rasporedom, ali istovremeno pruža i dobitke, kao što su sloboda od zahtjeva posla, vrijeme za sebe, nove prilike i nova struktura života (Despot Lučanin, 2022). Pritom, u kontekstu Republike Hrvatske, od iznimne je važnosti napomenuti značajan gubitak prihoda nakon umirovljenja, zbog malenih mirovinskih primanja. Osobe starije dobi u RH predstavljaju najrizičniju skupinu za siromaštvo, što pokazuju i podaci Državnog zavoda za statistiku (2023) za 2022. godinu u kojoj je stopa rizika od siromaštva bila najviša za osobe starije od 65 godina i iznosila je 32,4%.

Iako su osobe starije dobi suočene s raznim gubitcima, kao što su gubitak braće i sestara te prijatelja, najčešće posebno težak gubitak je gubitak supružnika. Pritom, žene češće prolaze kroz udovištvo jer žive dulje od muškaraca te rjeđe stupaju u nove brakove (Galić i sur., 2013). Nakon dugogodišnjih brakova i dijeljena života sa supružnicima, gubitkom su pojedinci suočeni s reorganizacijom svojih života te rekonstrukcijom identiteta koji je odvojen od pokojnog partnera (Berk, 2008). Gubitak supružnika najprije znači gubitak emocionalnog izvora, odnosno primarnog izvora ljubavi, podrške i utjehe. Gubitak dugogodišnje emocionalne veze može dovesti do osjećaja usamljenosti te djelovati na mnoge aspekte zdravlja, dobrobiti i kvalitete života (Coleman i O'Hanlon, 2017). Iako je proces tugovanja iznimno težak i udovištvo mijenja stil života, većina se osoba starije dobi uspije oporaviti nakon nekoliko godina i ne razlikuju se previše po psihičkoj dobrobiti od svojih vršnjaka koji su u braku (Berk, 2008). Pritom je važna socijalna podrška u svakom stadiju tugovanja, kako bi se olakšao proces prilagodbe pojedinca na novu životnu situaciju, bez bračnog partnera (Despot Lučanin, 2022).

Zbog brojnih promjena u odnosima s drugima, nastalima kao rezultat gubitka bliskih osoba, umirovljenja, manjka mogućnosti za druženje zbog lošijeg zdravstvenog stanja ili slabe pokretljivosti te fizičke udaljenosti, osobe se u razdoblju starosti mogu osjećati usamljeno. Usamljenost je neugodno emocionalno stanje koje se javlja kod nedostatka socijalnih aktivnosti i emocionalno intimnih odnosa s drugima, a prate ju osjećaji odbačenosti ili neshvaćenosti od drugih (Neuberg i sur., 2021). Kod mnogih je usamljenost privremeno i prolazno stanje, no kod nekih je to dugotrajno, kronično stanje te su njezini negativni učinci na zdravlje i dobrobit izraženiji nego učinci prolazne usamljenosti (Coleman i O'Hanlon, 2017). Također, usamljenost se povećava s dobi te žene češće izvještavaju o osjećaju usamljenosti (Neuberg i sur., 2021).

1.2. Stereotipi o osobama starije životne dobi

Aronson i suradnici (2005) definiraju stereotip kao generalizaciju o grupi ljudi. Odnosno, svim članovima neke grupe pripisuju se istovjetne osobine, neovisno o stvarnim međusobnim razlikama između članove te grupe. Stereotipima pokušavamo pojednostaviti složeni svijet u kojem živimo te jednom kad se stereotipi oblikuju, postaju otporni na promjenu usprkos novim informacijama koje smo primili (Aronson i sur., 2005). Sami stereotipi ne moraju nužno biti štetni, već to postaju kad se povežu s predrasudama (Uzun i sur., 2019). Predrasuda je negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi, a zasniva se isključivo na njihovu pripadanju toj grupi (Aronson i sur., 2005). Stereotipi predstavljaju spoznaju o nekoj grupi, dok

su predrasude vođene emocijama prema određenim grupama, koje su najčešće negativne. Stereotipi i predrasude često rezultiraju diskriminacijom, odnosno negativnim ponašanjem prema članovima neke grupe, temeljem njihove pripadnosti toj grupi (Aronson i sur., 2005).

Povećanjem udjela starijeg stanovništva u populaciji, može se primijetiti povećanje netrpeljivosti prema članovima te dobne skupine (Uzun i sur., 2019). Nedostatak znanja o procesu starenja izražen je u stereotipnom viđenju osoba starije životne dobi i razdoblja starosti. Takva stereotipna uvjerenja mogu prerasti u predrasude i neprijateljski stav prema starijim osobama. SZO (2021) navodi kako su stereotipi o starijim osobama ukorijenjeni u institucije, što dovodi do diskriminacije starije populacije u raznim ustanovama.

Prema modelu sadržaja stereotipa, stereotipi su najviše utemeljeni dimenzijama topline i kompetencije te se grupe ljudi kategoriziraju na temelju tih dimenzija (Fiske i sur., 2002). Stariji ljudi nalaze se visoko na dimenziji topline, dok se nisko nalaze na dimenziji kompetencije. Odnosno, s jedne strane se na starije osobe gleda kao na tople, drage, iskrene i brižne, a s druge strane ih se gleda kao manje sposobne, manje vješte i ovisne o drugima. U svezi s time, Palmore (1990, prema Perišin i Kufrin, 2009) definira devet negativnih stereotipa povezanih sa starosti, a to su beskorisnost, boležljivost, depresija, gubitak pamćenja, izoliranost, ružnoća, siromaštvo, slabost i umno nazadovanje. Također, navodi osam pozitivnih stereotipa: bogatstvo, ljubaznost, mudrost, politički utjecaj, pouzdanost, sloboda, sreća i vječna mladost.

Nadalje, Despot Lučanin (2022; str. 40-42) navodi neke od najčešćih stereotipa i predrasuda o starijim ljudima i starosti: (1) „*Starost počinje sa 65 godina*”, (2) „*Svi stari ljudi su isti*”, (3) „*Stari ljudi uglavnom su bolesni i nemoćni*”, (4) „*Stari ljudi teško uče i ne trebaju učiti*”, (5) „*Stari ljudi su senilni*”, (6) „*Stari ljudi su rigidni i teško mijenjaju navike*”, (7) „*Stari ljudi su usamljeni*”, (8) „*Stari ljudi se ne zaljubljuju i nemaju spolne potrebe*”, (9) „*Stari ljudi nisu produktivni i teret su društvu*”, (10) „*Stari ljudi su bespomoćni i ne mogu odlučivati o svom životu*”. Gledajući ove dobne predrasude, jasno je da proizlaze iz stereotipnih uvjerenja koja se generaliziraju na jednu cijelu skupinu ljudi. No, mnoga znanstvena saznanja i primjeri starijih osoba iz stvarnog života pokazuju da su ove generalizacije uglavnom netočne. Ljudi se međusobno razlikuju te će se i njihove starosti međusobno razlikovati. Stoga, generaliziranje da starost započinje svima u isto vrijeme ili da su sve starije osobe iste su pogrešna vjerovanja. Despot Lučanin (2022) smatra da su pojedinci međusobno najrazličitiji upravo u starosti jer su produkt svog ukupnog životnog iskustva i uvjeta života koji se mogu jako razlikovati.

Sukladno navedenim dobnim predrasudama, Reul i suradnici (2023) navode kako određeni kulturni mitovi o starosti oblikuju društveni diskurs o starenju i starijoj populaciji te da se na temelju postojeće literature može izdvojiti najmanje šest takvih mitova. Najprije, mit koji na proces starenja gleda kao neki oblik bolesti i izjednačava staru dob s propadanjem i smrću. Zatim, mit da svatko ima genetsku predispoziciju koja određuje koliko će osoba uspješno starjeti. Sljedeći mit sugerira da su osobe starije dobi nemoćne ili uopće ne žele promijeniti štetne zdravstvene navike te da je ionako prekasno da bi se vidjeli pozitivni učinci. Nadalje, isti autori spominju mit o rigidnosti starijih osoba, odnosno da stariji imaju formirane stavove i mišljenja koja je nemoguće promijeniti, te mit koji izjednačuje starost s opadanjem u svim aspektima fizičkog, psihičkog i društvenog života. Posljednji mit naglašava da su osobe starije dobi ekonomski teret te ih se smatra siromašnima i nesposobnima. Reul i suradnici (2023) navode kako ovi mitovi svode osobe starije dobi na skup negativnih karakteristika, prikazujući ih kao teret društvu, a uokvirujući ih kao osobe koje ne žele ili nisu u stanju održati svoje tjelesne, kognitivne, ekonomske i socijalne sposobnosti, sugerirajući da su promjene, nastale kao rezultat starenja, stvar izbora i odgovornosti starijih da spriječe te negativne posljedice starenja. Ovakvi kulturni mitovi jednolično prikazuju starenje i starije osobe te zanemaruju složenost i individualnost procesa starenja (Uzun i sur., 2019).

Nadalje, status starijih osoba se u današnjem društvu promijenio u usporedbi s prijašnjim vremenima. Današnje društvo stavlja naglasak na mlađe generacije, a izreka „*na mladima svijet ostaje*” postala je opravdanje za zanemarivanje i isključivanje starijih osoba iz važnih društvenih pitanja. Dozois (2006, prema Perišin i Kufrin, 2009) navodi pet važnih povijesnih promjena koje su djelovale na status starijih osoba, a to su razvoj tiska, industrijska revolucija, obavezna mirovina, razvoj medicine i dobna podjela. Prije tiskanih novina i knjiga, starije osobe u društvu su usmenom predajom prenosile priče, znanje, informacije, kulturu, itd. Razvojem tiska, usmena predaja prestaje biti glavni izvor informacija. Industrijskom revolucijom započela je urbanizacija, kojom se povećava udio gradskog stanovništva. Mlađe osobe češće odlaze u grad, dok starije osobe, zbog slabije mobilnosti, ostaju na selu. Također, tehničke vještine počele su se više cijeniti od iskustva, a brz razvoj tehnologije doveo je do čestih promjena kojima se starije osobe sporije prilagođavaju u odnosu na mlađe generacije. Nadalje, obavezna mirovina nije povezana s radnom sposobnošću, već s navršenom dobi određenom za umirovljenje radnika. Mnogi stariji radnici i dalje mogu obavljati svoj posao te ostaju aktivni u mirovini, a umirovljenjem nakon navršene određene dobi se šalje poruka da starije osobe postaju manje sposobne. Dozois (2006, prema Perišin i Kufrin, 2009) navodi i razvoj medicine,

kojim se produljio životni vijek i time povećao udio starije populacije. Posljednji razlog je dobna podjela, kojom se oslabio međugeneracijski kontakt.

Općenito govoreći, predrasude i stereotipi često su utemeljene na nedovoljnom znanju o određenoj skupini ljudi. Tako i dobni stereotipi i predrasude proizlaze iz nedovoljnog znanja o starenju i/ili nedostatku iskustva u odnosu sa starijim osobama (Despot Lučanin, 2022). Nažalost, mnoge starije osobe i same vjeruju u dobne stereotipe, što samo otežava njihovu prilagodbu na proces starenja. Upravo navika na prisutnost negativnih mišljenja o svojoj dobnoj skupini u društvu može prerasti u vjerovanje u ta negativna mišljenja i ponašanje u skladu s njima, što je posebno zabrinjavajuće jer se osobe starije dobi time dovode u dodatan rizik da budu diskriminirane (Rusac i sur., 2013).

1.2.1. Ageizam

Prema SZO (2021), *ageizam* (eng. *ageism*) ili „dobizam“ odnosi se na stereotipe, predrasude i diskriminaciju prema drugima ili prema sebi na temelju dobi. Iako *ageizam* zahvaća sve dobne skupine, najčešće je usmjeren upravo prema osobama starije životne dobi. Koliko je *ageizam* prisutan u društvu govore podaci da je svaka druga osoba u svijetu *ageist*, dok u Europi svaka treća osoba starije životne dobi izvješćuje da je bila žrtva *ageizma* (SZO, 2021).

Kao što postoje dva polariteta stereotipa, Zovko i Vukobratović (2017) smatraju da postoje i dva polariteta *ageizma*, a to su dobroćudni i zloćudni *ageizam*. Zloćudni *ageizam* odnosi se na netrpeljivost i odbojnost prema osobama starije dobi i, kada razmišljamo o diskriminaciji starijih, najčešće razmišljamo o ovom polaritetu *ageizma*. Dobroćudni *ageizam*, usprkos imenu, također ostavlja negativne posljedice, a odnosi se na doživljavanje starijih osoba kroz sažaljenje. Perišin i Kufrin (2009) navode kako se ageistička ponašanja mogu podijeliti u tri glavne kategorije: prva se odnosi na ponašanja koja ignoriraju i isključuju starije osobe; druga na ponašanja koja su vidljiva u diskriminaciji kod zapošljavanja, prikaza u medijima, itd.; i treća se odnosi na pozitivnija i zaštitnička ponašanja prema starijima u odnosu na mlađe osobe.

SZO (2021) prepoznaje tri razine očitovanja *ageizma*: institucionalni, interpersonalni i internalizirani *ageizam*. Institucionalni *ageizam* odnosi se na zakone, društvene norme i prakse pojedinih institucija kojima se ograničavaju mogućnosti i pojedince stavlja na nepovoljan položaj zbog njihove dobi te ideologije institucija kojima opravdavaju svoju diskriminaciju

(SZO, 2021). Najčešće se to odnosi na zdravstvene institucije, institucije socijalne skrbi, radna mjesta i medije. Mnogi liječnici su manje strpljivi u radu s osobama starije dobi, što je rezultat negativnih dobnih stereotipa, te je manja vjerojatnost da će starijim pacijentima objasniti pojedinosti zdravstvenog stanja ili tretmana (Wyman i sur., 2018), dok stručnjaci u području mentalnog zdravlja nisu adekvatno osposobljeni za rad sa starijim klijentima te su manje voljni raditi s njima (Bodner i sur., 2018). *Ageizam* na radnom mjestu očituje se u selekciji zaposlenika i njihovom osposobljavanju. Znatno je manja vjerojatnost da će stariji zaposlenici biti zaposleni u odnosu na mlađe zaposlenike, a kad su zaposleni, manje se ulaže u njihovo osposobljavanje i unaprjeđivanje (Chang i sur., 2020). Ovu vrstu *ageizma* teško je prepoznati zbog dugotrajnih praksi institucija, čime su one postale ukorijenjene i uobičajene (SZO, 2021). Nadalje, interpersonalni *ageizam* je *ageizam* koji se javlja tijekom interakcije dviju ili više osoba (SZO, 2021). U komunikaciji s osobama starije dobi često se koristi pretjerano glasan i spor govor ili se u rečenici upotrebljavaju jednostavne riječi, a ponekad im se pristupa kao razgovoru s djetetom, gdje sugovornik tepla odrasloj osobi. Ovakvi načini komunikacije odraz su stereotipnog vjerovanja da starije osobe ne čuju dobro, da imaju smanjeni intelekt te slabije kognitivno funkcioniranje (Uzun i sur., 2019). Internalizirani *ageizam* je *ageizam* usmjeren prema sebi kao pripadniku određene dobne skupine. Opetovanim izlaganjem dobnim predrasudama iz okoline dolazi do internaliziranja tih predrasuda i primjenjivanja istih na sebi samima (Levy, 2003, prema SZO, 2021). Rezultati istraživanja Marques i suradnika (2020) pokazali su da je zdravstveno stanje osoba starije životne dobi povezano s količinom prisutnosti internaliziranog *ageizama*, na način da su osobe lošijeg fizičkog i psihičkog zdravlja imale veću vjerojatnost usmjeravanja *ageizma* prema sebi samima.

Rusac i suradnici (2013) smatraju da su uzroci *ageizma* slični kao uzroci ostalih oblika diskriminacija, a to su reakcija okoline na vlastiti osjećaj ugroženosti, reakcije na frustracije i stresove u svakodnevnom životu, nedostatno znanje o starijoj populaciji te nedostatak kontakta sa starijim osobama. Teorija upravljanja strahom, teorija socijalnog identiteta i teorija utjelovljenja stereotipa (eng. *Stereotype Embodiment Theory*) teorije su koje objašnjavaju nastanak i razvoj *ageizma* (Lev i sur., 2018; SZO, 2021). Prema teoriji upravljanja strahom, *ageizam* proizlazi iz straha od smrti, a osobe starije dobi podsjetnik su na neizbježnu smrt. Osim straha od smrti, teorija spominje i strah od propadanja, u smislu opadanja tjelesnih i kognitivnih funkcija tijekom starenja, te strah od beznačajnosti, odnosno strah od gubitka dostojanstva i samopoštovanja u starosti zbog promjena u sposobnostima (Lev i sur., 2018). Stoga, razvojem stereotipa i predrasuda o starijima upravljamo tim strahovima, a osjećaj vrijednosti i

samopoštovanja štite od tjeskobe zbog vlastite smrtnosti (Vranić i sur., 2018). Prema teoriji socijalnog identiteta, socijalni identitet se formira pripadanjem određenoj grupi, što dovodi do pristranosti prema vlastitoj grupi, gdje su pozitivni osjećaji usmjereni na vlastitu grupu, a negativni na vanjsku grupu (Aronson i sur., 2005; Vranić i sur., 2018). Pritom, pristranost prema vlastitoj grupi ima funkciju očuvanja vlastitog samopoštovanja (Aronson i sur., 2005). Pripadnici neke grupe neprijateljski će se odnositi prema vanjskim grupama kada se one percipiraju kao potencijalno štetne za vlastitu grupu (SZO, 2021), a čak i kad prijetnja nije prisutna, koriste stereotipe i predrasude kojima stvaraju razliku između vlastite i vanjske grupe (Tajfel i Turner, 2001, prema SZO, 2021). Prema teoriji utjelovljenja stereotipa, osobe starije dobi imaju tendenciju internalizirati stereotipe o sebi iz društva, a ta negativna vjerovanja utječu na njihovo zdravlje, čije se pogoršanje često pripisuje starosti (Levy, 2009). Ista autorica navodi da internaliziranje dobrih stereotipa iz društva započinje u djetinjstvu, da ti stereotipi djeluju nesvjesno i postaju značajniji kad su nam od važnosti, te djeluju na zdravlje psihološkim, biološkim i ponašajnim putevima. SZO (2021) navodi da se ova teorija uglavnom koristi za objašnjavanje internaliziranog *ageizma* u starijoj dobi, no vjerojatno je da isti mehanizmi djeluju i na mlađe dobne skupine.

1.2.2. Vidljivost osoba starije dobi u medijima

U suvremenom društvu mediji su preuzeli glavnu ulogu u informiranju i povezivanju populacije. U odnosu na prijašnja društva, današnje društvo privilegirano je zbog vrlo lake i brze dostupnosti informacija. No, to ne znači da je svaka informacija nužno i istinita. Budući da se većinom oslanjamo na medije kao izvor informacija, mediji imaju i važnu ulogu u oblikovanju naših percepcija. Tako će medijski prikaz osoba starije dobi utjecati na oblikovanje percepcije o starenju i starosti, a mediji ponekad predstavljaju i jedini kontakt između različitih generacija (Zovko i Vukobratović, 2017). Nadalje, mediji su odraz društvenih praksi pa će utjecati na svakodnevne interakcije, uključujući način na koji se odnosima prema osobama starije dobi, ali i način na koji sebe doživljavamo kao „stare” (Loos i Ivan, 2018).

S obzirom da mlađe generacije odrastaju s medijima i većinu vremena provode koristeći ih, ne začuđuje da u medijima vlada kult mladosti (Zovko i Vukobratović, 2017; Hasikić, 2018). Odnosno, mediji većinom prikazuju mlađe osobe i oblikuju svoj sadržaj na način koji će privući mlađe generacije, čime ignoriraju osobe starije životne dobi. Takva društvena praksa nedovoljnog vizualnog reprezentiranja osoba starije dobi ili njihovog predstavljanja na

predrasudni način, Loos i Ivan (2018) nazivaju vizualni *ageizam*. Primjer vizualnog *ageizma* moguće je vidjeti u istraživanju Reula i suradnika (2023), koji su primijetili dva dominantna načina reprezentiranja osoba starije dobi u flamanskim medijima: dinamični mladi-stari (eng. *dynamic young-old people*) od 65 do 80 godina i ranjivi stari-stari (eng. *vulnerable old-old people*) od 80 godina. Mladi-stari prikazani su kao aktivni građani i oni koji su „mladi u srcu”, dok su stari-stari prikazani kao bespomoćni, pasivni i ranjivi te se često prikazuju u temama bolesti, usamljenosti i gubitka samostalnosti. Iznimka su tzv. specijalni stari-stari, koji su prikazani pozitivno i kao osobe koje, unatoč svojoj dobi, mogu postići više od onog što društvo očekuje od njih.

Analizirajući 367 priloga središnjih informativnih emisija Hrvatske radiotelevizije (HRT) i RTL-a, Hasikić (2018) je zabilježio da se u svega 10,08% emitiranih priloga pojavljuje osobe starije životne dobi. Nadalje, primijetio je da se osobe starije dobi u prilogima većinom pojavljuju kao komentatori aktualnih događaja, ponajviše vezano za vjerske teme, dok je prikaz njih kao aktivnih građana zanemariv u usporedbi s ostalim prikazima. Da se situacija nije puno promijenila u odnosu na prijašnje godine, pokazuje analiza priloga središnjih informativnih emisija HRT-a, RTL-a i NOVE TV iz 2007. i 2008. godine (Perišin i Kufrin, 2009). Zabilježeno je da se u 6,2% emitiranih priloga pojavljuju osobe starije dobi, najviše u ulozi komentatora aktualnih događaja. Također, Perišin i Kufrin (2009) navode da se prisutnost *ageizma* u medijima može vidjeti kroz rijedak prikaz osoba starije dobi kao aktivnih građana te čestom stereotipnom prikazivanju starijih kao nemoćnih, boležljivih i mrzovoljnih.

No, da prikaz osoba starije dobi nije uvijek negativan, pokazuju i sljedeći primjeri. Na programu HRT-a već se godinama prikazuje televizijski program *Treća dob*. Program je osmišljen za umirovljenike, a bavi se raznim pitanjima o procesu starenja i starosti, kao i o položaju osoba starije dobi u današnjem društvu. Od 2022., također na HRT-u, s prikazivanjem započinje televizijska emisija *Zlatna liga*. Emisija ugošćuje poznate osobe iz javnog života koje su već ušle u umirovljeničke dane, a bavi se njihovim umjetničkim, sportskim i medijskim postignućima te temama umirovljenja i planiranja budućnosti. Nadalje, digitalni časopis *Moje Vrijeme* namijenjen je osobama starijima od 50 godina, a u fokus stavlja osobe starije dobi te teme o starenju i starosti, kao što su aktivno starenje, dug život, itd. Također, digitalni časopis *mirovina.hr* pruža umirovljenicima najnovije informacije o mirovinama i mirovinskom sustavu.

Zaključno, 2023. godine uoči Međunarodnog dana ljudskih prava, Gradski ured za socijalnu zaštitu, zdravlje, branitelje i osobe s invaliditetom Grada Zagreba kampanju je

posvetio upravo osobama starije životne dobi pod nazivom #ZAdostojanstvo starijih. Kampanja je bila usmjerena na pravo starijih osoba na dostojanstvo i potrebu njihovog uključenja u sve aspekte društvenog života, a s ciljem senzibilizacije javnosti o toj dobnoj skupini i osnaživanjem starijih građana kroz poruku „I ja želim! I ja hoću! I ja mogu!” (Grad Zagreb, 2023). Ovom kampanjom, čiji su se plakati mogli vidjeti u Zagrebu, napravio se malen, ali vrijedan, korak u borbi protiv diskriminacije starijih.

1.2.3. Posljedice dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije na osobe starije životne dobi

Dobna diskriminacija, kao i svaki oblik diskriminacije, ozbiljan je društveni problem koji ostavlja negativne posljedice na pojedince, grupe i cjelokupno društvo. Koliko je *ageizam* štetan za pojedinca, pokazuju rezultati da je *ageizam* povezan s ranijom smrću, lošijim tjelesnim zdravljem i lošijim oporavkom od bolesti, s lošim mentalnim zdravljem, lošim društvenim odnosima, povećanom učestalošću rizičnih zdravstvenih ponašanja, kognitivnim oštećenjem i nižom kvalitetom života (Chang i sur., 2020).

Prisutni negativni stereotipi o starijima u društvu utječu na sliku o sebi kao osobi starije dobi, tako što starije osobe prihvaćaju stereotipe koji negativno govore o njihovim karakteristikama, sposobnostima i mogućnostima (Zovko i Vukobratović, 2017). Prihvaćajući stereotipe i predrasude o svojoj dobnoj skupini, starije osobe počinju se ponašati u skladu s njima, odnosno dolazi do samoispunjavajućeg proročanstva (Tomečak i sur., 2014). Samoispunjavajućim proročanstvom društvu će se potvrditi uvjerenja koja imaju o starijim osobama, iako su ta društvena uvjerenja netočna i ne odražavaju pravi prikaz osoba starije životne dobi. Osim potvrđivanja društvenih uvjerenja, ponašanje starijih osoba u skladu sa stereotipima će utjecati i na stvaranje novih stereotipa i predrasuda, ali i na vlastitu kvalitetu i duljinu života (Tomečak i sur., 2014).

Ageizam u zdravstvenim ustanovama i kod zdravstvenih djelatnika može doprinijeti pogoršanju zdravlja kod osoba starije životne dobi. Zdravstveni djelatnici, koji nisu dovoljno obrazovani o procesu starenja te imaju predrasude o starijima, znaju pripisati pogoršano zdravlje dobi i time uskratiti potrebnu liječničku pomoć. S druge strane, negativna iskustva u zdravstvenom sustavu rezultiraju smanjenom potražnjom zdravstvene pomoći kod starijih osoba (Bodner i sur., 2018). Isto tako, stručnjaci mentalnog zdravlja depresiju kod starijih osoba znaju pripisati dobi, a simptome depresivnog poremećaja uobičajenima za staru dob (Bodner i sur., 2018). Chang i suradnici (2020) procjenjuju da se 6,33 milijuna slučajeva depresije u

svijetu kod osoba starijih od 50 godina može pripisati *ageizmu*. Istovremeno, stigmatizacija psihičkih problema i internalizirani *ageizam* kod starijih osoba dovode do manjeg traženja profesionalne pomoći i pogoršanja simptoma psihičkih poremećaja (Bodner i sur., 2018).

Nadalje, *ageizam* povećava vjerojatnost socijalne izolacije starijih osoba i osjećaj usamljenosti na tri načina: društvenim odbacivanjem, internaliziranjem stereotipa i društvenom isključenošću (Shiovitz-Ezra i sur., 2018). Društvo svojim negativnim stavom prema starijim osobama poručuje da one nisu željene i dobrodošle, a taj osjećaj uzastopnog odbacivanja dovodi do povlačenje starijih osoba iz društva i izbjegavanja socijalnih aktivnosti. Osim toga, neke starije osobe internaliziraju stereotype o starosti kao usamljenom razdoblju života te se počinju povlačiti iz društva jer im društvo poručuje da to tako treba biti, odnosno dolazi do samoispunjavajućeg proročanstva. Društvena isključenost odnosi se na institucionalizirane diskriminatorne norme i prakse koje djeluju kao prepreka aktivnom sudjelovanju starijih osoba u društvenim aktivnostima (Shiovitz-Ezra i sur., 2018). Isti autori navode kako obavezno umirovljenje, diskriminacija u zdravstvenom sustavu i značajke dizajna životne sredine (npr. udaljenost, uski pločnici) najviše doprinose društvenoj isključenosti jer djeluju na financijsko i zdravstveno stanje te pristupačnost društvenim aktivnostima.

Važan društveni problem, čiji se rizik može povećavati kao rezultat *ageizma*, je nasilje nad osobama starije životne dobi. Nasilje nad starijima se događa u vlastitom domu, u ustanovama ili na javnom mjestu, a često dolazi u obliku psihičkog, financijskog i fizičkog zlostavljanja te zanemarivanja starijih osoba (Despot Lučanin, 2022). Posebno su u riziku osobe slabije funkcionalne sposobnosti, odnosno osobe koje ovise o pomoći njegovatelja. Prema izvještaju pučke pravobraniteljice za 2023. godinu (Pučka pravobraniteljica, 2024), počinitelji prijavljenih nasilja nad starijim osobama u skoro 60% slučajeva su bili pripadnici uže obitelji žrtve. Nadalje, samo predstavljanje starijih osoba kao ranjivih na kriminal može doprinijeti razvoju dodatnih stereotipa, a time i pretjeranom strahu od kriminala kod osoba starije dobi i socijalnoj izolaciji. Nasilje nad starijim osobama najrjeđe je prijavljivani oblik nasilja, a najčešći razlog neprijavlivanja su stid i sram (Prokić i sur., 2022). Rezultat toga je nedostatak podataka o prevalenciji nasilja nad starijima i slabo razumijevanje rizičnih i zaštitnih čimbenika (SZO, 2022).

Gledajući posljedice dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije na starije osobe, od kojih neke uključuju narušavanje zdravlja te ponašanja kojima se povređuju ljudska prava, vrlo je važno u društvu potaknuti diskurs o štetnosti negativnog stava i ponašanja prema starijim

osobama. Društvo pritom ima ulogu pronaći prikladne preventivne intervencije kako bi zaštitilo svoje članove te time im omogućilo bolje životne uvjete u istom društvu.

1.2.4. *Prevenција dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije*

Kad se razgovora o demografskom starenju, najčešće se u fokus stavljaju ekonomske posljedice, pritom zanemarujući stariju populaciju i njihove potrebe. Uzimajući u obzir da SZO (2021) navodi kako je *ageizam* najčešći oblik diskriminacije u društvu te brojne negativne učinke koje ostavlja, važno je prepoznati ovaj društveni problem i raditi na njegovom suzbijanju i prevenciji.

Ageizam je duboko ukorijenjen u društvo, što je vidljivo u praksama i normama društvenih institucija te interpersonalnim odnosima, zbog čega se njegovo prevladavanje mora odviti na individualnoj i institucionalnoj razini (Levy, 2022). Ima duboko psihološko i sociološko podrijetlo koje oblikuje način na koji osobe stare u društvu, koje slavi mladost i borbu protiv starenja (Shiovitz-Ezra i sur., 2018). Zbog svoje duboke ukorijenjenosti, borba protiv *ageizma* nije lagana i potrebno je pronaći intervencije koje će djelovati.

Prema hipotezi kontakta, međugrupni kontakt u optimalnim uvjetima može smanjiti predrasude, tako što smanjuje međugrupnu prijetnju (Aronson i sur., 2005; SZO, 2021), a takav pristup može se primijeniti na međugeneracijski kontakt i smanjenje *ageizma*. Nedostatak međugeneracijskog kontakta slabi empatiju i društvene veze između mladih i starih te uklanja mogućnost suprotstavljanja negativnim stereotipima mlađih osoba o starijima (Levy, 2022). Iako povećanje broja kontakta između starih i mladih doprinosi smanjenju učestalosti *ageizma*, kvaliteta međugeneracijskog kontakta pokazala se boljim prediktorom smanjenja učestalosti *ageizma* (Marques i sur., 2020), a dobar prediktor je također interakcija kvalitete i kvantitete kontakta (Vranić i sur., 2018). Viša razina kvalitete odnosa mladih sa svojim bakama i djedovima povezana je s pozitivnijim osjećajima prema starijim osobama (Harwood i sur., 2005, prema Dykstra i Fleischmann, 2018), dok su međugeneracijska prijateljstva povezana s niskom razinom *ageizma* i kod mlađih i kod starijih osoba (Dykstra i Fleischmann, 2018). Stoga, Uzun i suradnici (2019) ističu nužnost organiziranja aktivnosti u kojima će zajedno sudjelovati mlađe i starije generacije, čija će svrha biti povezivanje generacija te neposredno djelovanje na postojeća vjerovanja jedne dobne skupine o drugoj i/ili stvaranje novih pozitivnijih vjerovanja.

Iako je stereotipe zasnovane na pogrešnim informacijama teško promijeniti pružanjem točnih informacija (Aronson i sur., 2005), osvješćivanje i obrazovanje populacije o starosti i izazovima starenja može doprinijeti drugačijem pogledu na stariju populaciju. Obrazovanje zdravstvenih djelatnika od iznimne je važnosti zbog učestalosti starijih pacijenata. Cilj obrazovanja trebao bi biti formirati stručnjake koji bi se borili protiv negativnih stereotipa o starenju, a obrazovanje bi trebalo uključivati učenje socijalnih kompetencija i interpersonalne vještine (del Carmen Requena i sur., 2018). Obrazovne ustanove trebale bi poticati obrazovna međugeneracijska iskustva unutar i izvan akademskog okruženja, čime bi studenti imali priliku primijeniti svoja znanja i razviti interpersonalne vještine (del Carmen Requena i sur., 2018). Također, javlja se potreba za znanstvenim istraživanjima o *ageizmu* na području Republike Hrvatske, a obrazovne bi ustanove trebale preuzeti vodeću ulogu u istraživanju *ageizma*.

U osvješćivanju i obrazovanju šire populacije ulogu imaju i mediji, čiji prikaz starije populacije, također, zahtjeva promjenu. Danas mediji predstavljaju glavni izvor informacija te negativan ili nedovoljan prikaz određenih skupina djeluje na oblikovanje percepcije o tim skupinama i ponašanje prema njima. Zovko i Vukobratović (2017) ističu važnost medijskog opismenjavanja kako bi se preveniralo nedovoljno ili negativno prikazivanje starijih osoba u medijima. Pritom, prikazivanje manje poželjnih aspekata starenja ne bi u potpunosti trebalo prestati prikazivati, već bi trebalo uz negativne prikazivati i pozitivne aspekte starenja, u svrhu informiranja i senzibiliziranja javnosti o starijim osobama (Uzun i sur., 2019).

Institucionalni *ageizam*, ali i interpersonalni *ageizam*, moguće je prevenirati uvođenjem zakona koji zabranjuju i kažnjavaju diskriminatorne prakse. Važnost postojanja takvih zakona je kako bi se omogućila nepovredivost temeljnih ljudskih prava starije populacije. U zakonodavstvu Republike Hrvatske postoji *Zakon o suzbijanju diskriminacije* (Narodne novine, br. 85/08, 112/12) koji promiče jednakost i osigurava zaštitu od diskriminacije na temelju spola, dobi, vjere, itd. No, o *ageizmu* se rijetko govori, a tome pridonosi nedostatak istraživanja na temu *ageizma*, ali i činjenica da se *ageizam* rijetko prepoznaje i osvješćuje. No, zakonima se ne može postići puno, ako šira populacija nije upoznata s problemom dobne diskriminacije.

Put do suzbijanja dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije dugačak je i nimalo lagan. *Ageizam* često prolazi neopaženo u društvo zbog nedovoljne osviještenosti društva o tom problemu. Dodajući k tome i nedostatak znanja društva o procesu starenja te pretežito negativnu medijsku sliku starijih osoba, nije neobična količina diskriminatornih ponašanja prema starijim osobama. Ovim istraživanjem nastojao se steći uvid u percepciju osoba starije životne dobi o

položaju starijih osoba u današnjem društvu i doživljavanju sebe kao starije osobe. Dodatan cilj bio bi doprinijeti podizanju svijesti javnosti o štetnosti generaliziranja stavova o starijim osobama.

2. CILJ I PROBLEMI

Cilj istraživanja je steći uvid u percepciju osoba starije životne dobi o stereotipima o svojoj dobnoj skupini, kao i o sebi kao pripadniku te skupine.

3. METODA

3.1. Sudionici

Provedene su tri fokus grupe u svrhu istraživanja. Prvu fokus grupu činilo je petero sudionika, koji su budući korisnici jednog zagrebačkog doma za starije osobe i trenutni vanjski korisnici usluga tog doma. Pritom, jedan sudionik korisnik je usluga cjelodnevnog boravka, dok ostali sudionici pohađaju vježbe gimnastike u prostorima cjelodnevnog boravka, koji je u sklopu doma za starije osobe. Drugu fokus grupu činilo je šestero višegodišnjih korisnika doma za starije osobe, dok je treću fokus grupu činilo osmero članova humanitarne udruge namijenjene osobama starije životne dobi koja svojim članovima nudi razne socijalne, tjelesne i kreativne aktivnosti. U istraživanju je sudjelovalo sveukupno 19 sudionika. Dva sudionika muškog su spola, dok ostatak čine sudionice ženskog spola. Najmlađi sudionik ima 66 godina i član je udruge, a najstariji ima 88 godina i korisnik je doma. Prosječna dob sudionika iznosila je 78,16 godina ($sd = 5,71$).

Uzorak istraživanja namjerni je uzorak. Svi sudionici osobe su starije životne dobi i umirovljenici. Kako bi se stekle spoznaje o perspektivi osoba sa što različitim načinima života, a time i postigao varijabilitet u iskazanim razmišljanjima, ciljano su odabrani korisnici doma za starije osobe i članovi udruge namijenjene starijim osobama. Različitim skupinama starijih osoba omogućilo se razumijevanje različitih perspektiva te identificiranje različitih izazova i problema s kojima se suočavaju.

3.2. Instrumenti

Za potrebe istraživanja osmišljen je vodič za fokusnu grupu. Osmišljen je set od devet pitanja s potpitanjima, koja su usmjerena na odnos današnjeg društva prema osobama starije životne dobi, razloge takvog odnosa, sliku sebe kao starije osobe, vidljivost starijih osoba u medijima, moguće načine poboljšanja odnosa i slike starijih, itd. Pitanja su sljedeća:

1. Kako se danas, u našem društvu, gleda na starije? Što mladi, a što odrasli misle o starijima?
2. Što mislite koji su razlozi takvih razmišljanja o starijima?
3. Kako se razmišljalo o starima u vašoj mladosti? Kako se društvo odnosilo prema starima prije?
4. Radite li nešto što se od starijih ne očekuje ili ste pokušali napraviti nešto što prema današnjem društvu nije u skladu s vašim godinama?
5. Jeste li ikada odustali od nekog hobija zbog vaših godina ili se nikad niste niti okušali u nekim aktivnostima?
6. Koliko i kako su, prema Vašem mišljenju, starije osobe prikazivane u medijima? Koliko mislite da je ta slika točna, a koliko pogrešna? Mislite li da je više dobronamjerna ili zlonamjerna?
7. Jeste li doživjeli da se netko neprimjerno ponaša prema vama zbog vaših godina?
8. Uzimajući u obzir sve o čemu smo danas razgovarali, kako se vi osjećate u vezi položaja starijih u današnjem društvu? Kako vi sebe vidite kao stariju osobu?
9. Što mislite da se može učiniti da se poboljša slika starijih u društvu?

Pritom, na početku fokus grupe prikupljeni su sociodemografski podaci sudionika (ime, dob, koliko dugo su u domu/član udruge/vanjski korisnik usluga doma) kroz njihovo kratko predstavljanje. Moderatorica se, također, predstavila, navodeći svoje ime, fakultet, studij i godinu studija te je predstavila i sumoderatoricu. Predstavljanje moderatorice i sudionika služilo je kao uvodna aktivnost fokus grupe. Na kraju fokus grupe, sudionici su mogli dodati nešto o čemu se nije raspravljalo na fokus grupi, a žele reći vezano uz temu, te navesti na što su ponosni, kada gledaju svoj cjelokupni život.

3.3. Postupak

Provedene su tri fokus grupe s osobama starije životne dobi, u rasponu dobi od 66 do 88 godina. Fokus grupama nastojao se dobiti izravan uvid u razmišljanja sudionika o odnosu današnjeg društva prema njihovoj dobnoj skupini. Kontakt s institucijama uspostavljen je putem e-maila te, ukoliko je institucija iskazala interes za provedbu istraživanja, poslani su dopisi ustanovi u kojima je ukratko objašnjeno provođenje istraživanja. Dopisi su služili kao pristanak na provođenje istraživanja. S obzirom na to da su dvije fokus grupe provedena u državnom domu, koji je u vlasništvu Grada Zagreba, pristanak za provedbu istraživanja

zatražen je i od Gradskog ureda za socijalnu zaštitu, zdravstvo, branitelje i osobe s invaliditetom.

Prva fokus grupa provedena je s vanjskim korisnicima usluga doma za starije osobe u prostoru cjelodnevnog boravka. Druga fokus grupa provedena je u prostoru doma za starije osobe s trenutnim korisnicima tog doma. Treća fokus grupa provedena je s članovima udruge namijenjene starijim osobama u prostorima sjedišta udruge. Trajanje fokus grupa bilo je u rasponu od 60 do 80 minuta. Postupak provedbe za svaku fokus grupu bio je isti. Moderatorica fokus grupe se predstavila i zahvalila sudionicima na iskazanom interesu za sudjelovanjem. Ukratko je objasnila cilj istraživanja, ulogu sudionika u istraživanju te kako će fokus grupe izgledati. Odnosno, moderatorica je objasnila da se istraživanja bavi odnosom društva prema starijim osobama i kako sudionici vide sebe kao osobu starije dobi. Nadalje, sudionicima je objašnjeno da nema točnih i netočnih odgovora te da se traže isključivo njihova mišljenja o određenim temama, vezanim za odnos današnjeg društva prema starijim osobama. Objašnjeno im je i da je fokus grupa osmišljena kao rasprava između sudionika te da sudionici, ako ne žele, ne trebaju odgovoriti na svako pitanje, mogu se nadovezati na druge sudionike i izraziti svoje slaganje/neslaganje. Također, objašnjen je i razlog snimanja rasprave. Svaka fokus grupa je snimljena kako bi se što točnije prenijela razmišljanja sudionika. Pritom, sudionici su bili informirani da će se njihovi podaci tretirati povjerljivo. Također, moderatorica je predstavila i sumoderatoricu, čiji je zadatak bio voditi bilješke tijekom održavanja fokus grupe te, ukoliko je potrebno, pružiti pomoć sudionicima u slučaju ako nekome pozli ili se ne osjeća dobro tijekom fokus grupe. Prije početka fokus grupe, moderatorica je objasnila neka osnovna pravila, kao što su slušanje drugih, poštivanje mišljenja svakog sudionika i neupadanje drugima u riječ. Sudionici su zamoljeni da stišaju svoje mobitele, a ukoliko se trebaju javiti na mobitel, mogu telefonirati izvan prostorije u kojoj se održava fokus grupa.

Na početku fokus grupe, sudionici su se predstavili, na način da su rekli svoje ime, koliko imaju godina, koliko dugo su korisnici doma/vanjski korisnici usluga doma/članovi udruge i ostale značajke koje su im relevantne. Zatim, moderatorica je započela fokus grupe, postavljanjem pitanja. Moderatorica je vodila i poticala raspravu među sudionicima. Ukoliko se rasprava odmaknula od teme relevantne za istraživanje, moderatorica je vratila sudionike ponovno na temu rasprave. Na kraju fokus grupe, moderatorica je postavila pitanje sudionicima žele li nešto dodati, a o čemu se nije raspravljalo za vrijeme provedbe fokus grupe. Također, moderatorica je sudionicima postavila pitanje da navedu na što su ponosni, gledajući svoj cjelokupan život. Time je završila provedba fokus grupe te se moderatorica ponovno zahvalila

sudionicima na iskazanom interesu i sudjelovanju. Moderatorica i sumoderatorica su se zadržale i ostavile prostor sudionicima za kraći neistraživački razgovor, ukoliko su sudionici iskazali želju i/ili potrebu za tim. Nadležnima je ostavljen kontakt (e-mail) u slučaju da sudionike zanimaju rezultati istraživanja.

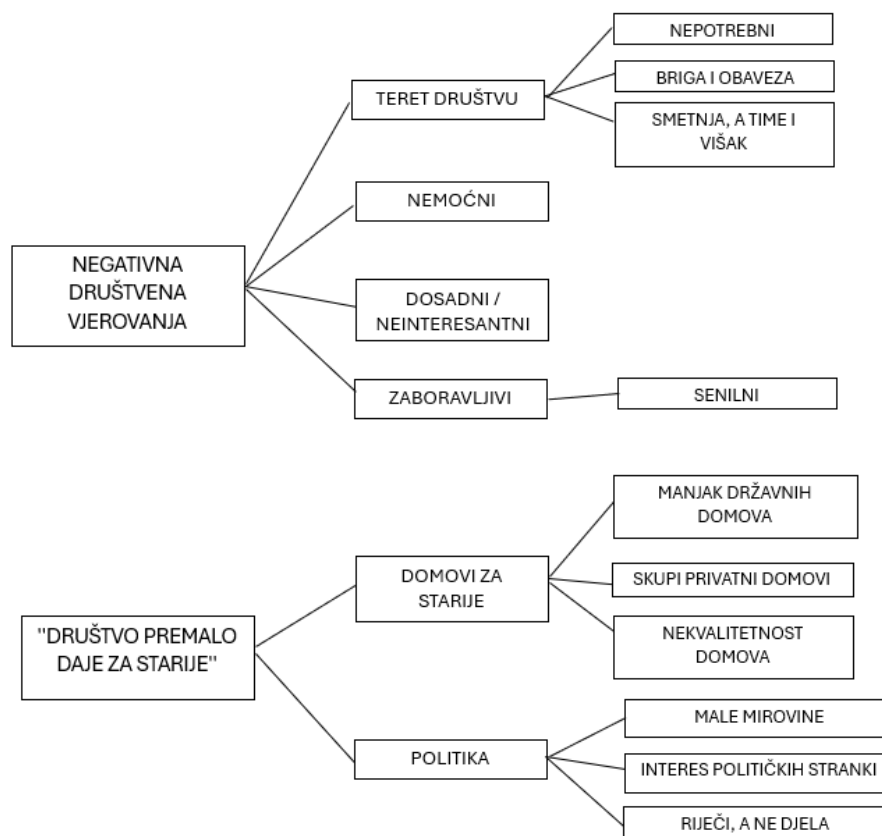
Nakon provedbe fokus grupe, rasprave su transkribirane. Podaci sudionika su zaštićeni, o čemu su sudionici bili informirani prije provedbe fokus grupe. Umjesto imena sudionika, korišteni su pseudonimi. Nigdje u radu nije naznačeno o kojem se domu za starije osobe radi te o kojoj udruzi za starije osobe. U slučaju da je sudionik spomenuo svoje ili tuđe ime, ime je izmijenjeno ili izostavljeno ukoliko je taj citat upotrijebljen u radu, kao i drugi podaci koji bi mogli biti identificirajući za pojedinog sudionika. Sumoderatorica fokus grupe, samim pristankom sudjelovanja u istoj, obvezala se na povjerljivost podataka sudionika. Transkripti fokus grupa, kao i snimke, dostupni su samo studentici i mentorici.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Prikupljeni odgovori sudionika triju fokus grupa obrađeni su tematskom analizom. Tematskom analizom sveukupno je izdvojeno 21 tematskih cjelina. S obzirom na to da su sudionici imali raznolika, a često i kontrastna razmišljanja i doživljaje te je bilo važno istaknuti tu različitost, teme su podijeljene na šest nadređenih kategorija: *Neadekvatan tretman starijih osoba u današnjem društvu*, *Što leži u podlozi?*, *Starije osobe u prošlom društvu*, *Dobna diskriminacija*, *Pogled na sebe* i *Koraci do poboljšanja*.

4.1. Neadekvatan tretman starijih osoba u današnjem društvu

Kategorija *Neadekvatan tretman starijih osoba u današnjem društvu* podijeljena je na tematske cjeline *Negativna društvena vjerovanja* i „*Društvo premalo daje za starije*” s pripadnim kodovima, kao što se može vidjeti na Slici 1.

Slika 1. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji *Neadekvatan tretman starijih osoba u današnjem društvu*

4.1.1. Tema 1: Negativna društvena vjerovanja

Tema *Negativna društvena vjerovanja* sadrži vjerovanja o osobama starije životne dobi koje sudionici smatraju zastupljenima u današnjem društvu. Nažalost, sva vjerovanja koja su sudionici spomenuli negativnog su polariteta. Vjerovanje koje je spomenuto najviše puta i koje sudionici smatraju najzastupljenijim u društvu je da su starije osobe viđene kao teret društvu. Zbog odlaska u mirovinu, starije osobe se često vide kao ekonomski teret državi jer prestaju s radom, a time i ekonomskim doprinosom društvu. No, većina starijih osoba radila je cijeli svoj odrasli život te njihov dugotrajni ekonomski doprinos društvu završava umirovljenjem i posvećivanjem sebi, svojoj obitelji i interesima. U svezi s tim, sudionici navode kako ih društvo vidi kao nepotrebne te ih zbog toga otpisuju, kao što navodi korisnica doma Iva (82):

Ja iman osjećaj da su stari ljudi u našem društvu postali balast iliti višak. I onda, di god dođeš: „Pa šta bi ti tila? Koliko imaš godina?” O čemu ti pričaš, čovječe? 'Oću li ja ići živa u grob? Ili više si otpisan. Ti više nisi potreban. Ti si i društvu višak. Zaboravljaju da sve ono što uživaju danas ovi naši mladi, da je to i naših ruku djelo.

Iako su starije osobe ušle u mirovinu i time prestale s dugogodišnjim radom, to ne znači da su oni nepotrebni i da ne pridonose društvu. Zapravo, njihov doprinos društvu nikada ne prestaje jer društvu mogu ponuditi svoju mudrost (Despot Lučanin, 2022). Također, mnoge starije osobe ostaju produktivne u mirovini kroz razne hobije te, posebice ako se radi o umjetničkim hobijima, društvu mogu pridonijeti svojim djelima. Jelić (2022) navodi i kako starije osobe mogu pridonijeti društvu kroz brigu o drugima. Nadalje, zastupljeno je bilo mišljenje i da su teret svojoj obitelji jer se moraju brinuti o njima, što je prikazano dijalogom između vanjskih korisnica usluga doma:

Nevenka (81): *Samo ih interesira tvoja imovina, ništa drugo.*

Anita (77): *Ne, čak ni to ih ne interesira. Nego, jednostavno da nestane im briga...*

Takvo društveno vjerovanje šalje osobama starije životne dobi poruku da su obaveza svojoj obitelji i da bi članovima njihove obitelji bilo lakše bez njih. Korisnica doma Iva (82), kao i većina sudionika, ima osjećaj da društvo na starije osobe gleda kao višak te navodi da takav osjećaj nije nimalo ugodan i da starije osobe zbog toga pate:

I dobro je moja baka znala meni reć' kad bi mi dica, ono, ko dica... „Da Bog da sinko ostarili. Pa ćeš ti to vidit.” Jer kad se čovjek osjeća da je nepotreban, da je suvišan, da je smetnja svojoj porodici, onda on pati. On pati i njemu je jako teško.

Isto tako, sudionica Vanja (70, vanjska korisnica usluga doma) navodi kako društvo smatra da bi bilo najbolje kada starijih osoba ne bi bilo i kada ne bi zauzimali prostor u društvenom životu:

Pa bilo bi bolje da nas nema, evo tako. [...] Da ne idemo u tramvaje i u autobuse.

Nadalje, sudionici su se dotaknuli društvenog vjerovanja da su starije osobe nemoćne, a to je najbolje prikazano u samim nazivima domova za starije osobe, što je spomenula Sandra (85, članica udruge):

A svagdje piše... u svim tim domovima kaže „za starije i nemoćne”.

Pritom je važno napomenuti kako se sudionici ne slažu s takvim nazivom jer oni sebe ne vide kao nemoćne osobe, a neki čak ni kao starije osobe. Osim toga, sudionica Anita (77, vanjska korisnica usluga doma) spomenula je da ih društvo vidi kao dosadne i neinteresantne, što je neispravno jer su osobe starije životne dobi pune iskustava i znanja te bi društvu mogle pružiti puno zanimljivih i poučnih priča:

Jer smo dosadni, hvala ti Bože. Niš' ne znamo.

Nadalje, sudionici su spomenuli kako ih društvo percipira kao zaboravljive. S obzirom na to da je opadanje kognitivnih sposobnosti uobičajen dio procesa starenja, svaka osoba će se u starosti suočiti sa zaboravljivošću. Kao što se opadanje tjelesnih sposobnosti može usporiti redovitom tjelovježbom, potrebno je vježbati i kognitivne sposobnosti kako bi se očuvale u starosti. Ukoliko se svakodnevno uvježbavaju kognitivne sposobnosti, ublažiti će se njihovo opadanje, a osoba starije životne dobi bolje će se prilagoditi promjenama u kognitivnim sposobnostima (Despot Lučanin, 2022). Rješavanje križaljki, slaganje slagalica i slične aktivnosti mogu doprinijeti očuvanju kognitivnih sposobnosti u starosti. No, ovo vjerovanje može biti vrlo štetno u slučaju kada se prirodno opadanje kognitivnih sposobnosti izjednačava s demencijom, kao što je vidljivo u dijalogu vanjskih korisnica usluga doma:

Ana (77): Oni smiju tri puta pitati, a mi ne smijemo. Dvaput pitaš i već je problem.

Nevenka (81): Mi smo odmah senilni.

Izjednačavanje starosti i senilnosti, odnosno demencije, jedno je od najčešćih uvjerenja u društvu, ali i u potpunosti netočno. Demencija je sindrom i od nje ne obolijevaju sve osobe starije dobi. Ona nije uobičajena pojava u starosti i odraz je sekundarnog (patološkog) starenja. Stoga, izjednačavanje starosti sa senilnošću u potpunosti je netočno vjerovanje.

Za razliku od sudionika ovog istraživanja, sudionici istraživanja o povezanosti *ageizma* i kvalitete života većinom (71,1%) smatraju da ih društvo ne gleda kao manje vrijedne osobe, samo zato što su osobe starije dobi (Atlagović, 2022). Također, u istom istraživanju polovica sudionika (50,2%) se ne slaže ili djelomično ne slaže da ih društvo odbacuje i manje uključuje u društveni život, dok se 24,3% sudionika slaže s tom tvrdnjom. S druge strane, sudionici istraživanja o dobnim stereotipima navode kako su upoznati sa stereotipima o starijima koji prevladavaju u društvu, npr. da su starije osobe dosadne, no gotovo nitko od sudionika se nije slagao s takvim percipiranjem starijih (Damjanić, 2017), kao što su naveli i sudionici ovog istraživanja. Pozitivna razmišljanja o svojoj dobnj skupini pokazali su sudionici, u rasponu dobi od 60 do 75 godina, u istraživanju Ručević i suradnika (2015), gdje su sudionici starijim osobama pridavali pozitivne osobine, koje su se uglavnom odnosile na stereotipe o starijim osobama kao savršenim bakama/djedovima te onima koji uspješno stare. No, isti autori navode da postojanje blago pozitivnih stavova može biti odraz istovremenog postojanja pozitivnih i negativnih stavova.

Zanimljivo je promotriti i rezultate istraživanja na mlađim sudionicima, koji su pokazali da studenti i učenici srednjih škola uglavnom imaju blago pozitivne stavove (Ručević i sur., 2015), pretežito pozitivne (Jelić, 2022) te neutralne ili blago pozitivne stavove o starijim osobama (Tisaj, 2023). Jelić (2022) navodi kako sudionici starije osobe doživljavaju kao produktivne, samostalne te one koji mogu doprinijeti društvu. Rezultati istraživanja o dobnim predrasudama kod studenata pokazali su podijeljene rezultate, gdje je više od polovice studenata vjerovalo u predrasude o starijima kao bolesnim, siromašnim, nemoćnim i neurednim osobama, ali je i više od polovice studenata vjerovalo da su starije osobe marljive, korisne i aktivne (Dužević, 2020). Važno je napomenuti da su studenti studija na kojima se uči o starenju i koje su u češćem kontaktu sa starijim osobama iskazivali pozitivnije stavove o starijima (Dužević, 2020; Jelić, 2022). Iako se neutralni stavovi o starijim osobama mogu činiti kao pozitivna stvar, oni također mogu imati negativne učinke. Ručević i suradnici (2015) navode kako se neutralni stavovi prema starijim osobama mogu odražavati kao ignoriranje i zanemarivanje njihovih potreba.

4.1.2. Tema 2: „Društvo premalo daje za starije”

Gledajući negativna vjerovanja o starijim osobama koje prevladavaju u društvu, nije neobično što sudionici percipiraju da društvo ne mari za njih i premalo ulaže u rješavanja problema i zadovoljenju potreba starijih.

Osobe starije životne dobi ponekad izabiru ili su primorane živjeti u domovima za starije. Starije osobe koje izabiru živjeti u domu najčešće ne žele živjeti same, dok pojedinim starijim osobama samostalan život više nije moguć zbog opadanja funkcionalne sposobnosti (Eurostat, 2020a). Porastom broja starijih osoba u populaciji, raste i potreba za institucionalnom i socijalnom skrbi starijih. Međutim, sudionici smatraju kako nedostaje državnih domova, ali i općenito prostora za starije osobe gdje bi se mogli družiti, što navode sudionice Danijela (79, vanjska korisnica usluga doma) i Marija (73, članica udruge):

Naročito je ovo loše jako, imam sad prilike vidjeti, premalo ima društvenih domova u kojemu bi ljudi boravili po nekim normalnim cijenama koje su oni u svom životu zaradili. Jer su postali... nemoguće je u domove doći. A starijih ljudi ima koliko hoćete.

Inače i društvo se slabo brine za nas starije. Nema, evo, ako se sami ne organiziramo. [...] Evo, sad imamo svoju udругu, pa tu nekako se nađemo, pa se malo razveselimo, malo razgovaramo. I to je dobro.

Nastavno na navedeno, neki sudionici naveli su kako su domovi za starije osobe postali hospiciji, a ne mjesto gdje bi starije osobe mogle živjeti. Nadalje, i za državne i za privatne domove sudionici smatraju da su nekvalitetni, što je posebno izraženo kad se uzme u obzir cijena smještaja i usluga. Također, domovi naplaćuju dodatne usluge, što navodi Branka (79, članica udruge) koja volontira u domu za starije osobe, a pošto starije osobe s malim mirovinama često jedva uspiju financirati smještaj u domu, teško će uspjeti financirati i dodatne usluge doma koje su im potrebne:

Baš prošli tjedan sam bila u bolnici sa gospodinom koji je trebao krv. Inače vam računaju ako sestra treba iz doma ići, 30 eura računaju.

Na području Zagreba djeluje jedanaest državnih domova za starije osobe, čiji je sveukupni kapacitet 4000 osoba, a uslugu cjelodnevnog boravka omogućuju samo tri zagrebačka doma (Grad Zagreb, 2024). Također, na području Zagreba djeluju 26 privatnih domova za starije i 28 obiteljskih domova (Šušković, 2023). Može se pretpostaviti da porastom udjela starijeg stanovništva, raste i potreba za uslugama iz socijalne skrbi. Kapacitet od 4000

osoba u zagrebačkim državnim domovima nedovoljan je kad uzmemo u obzir da, prema zadnjem popisu stanovništva, u Gradu Zagrebu živi više od 150 000 osoba starijih od 65 godina, pritom je njih oko 40 000 u dobi od 80 do 95+ godina (Državni zavod za statistiku RH, 2022). Pomoć u kući također je jedna od usluga koja je potrebna starijim osobama. Rezultati istraživanja o potrebama za uslugama iz socijalne skrbi pokazali su da je najpotrebnija pomoć u kući (50,9%), zatim smještaj u dom (13,5%), organizacija dnevnih aktivnosti (3,4%) i usluga dnevnog boravka (1,4%) (Štambuk i sur., 2022). Isto istraživanje navodi kako su potrebu za pomoć u kući, smještaj u dom i organizaciju dnevnih aktivnosti više iskazivale starije osobe iz većih gradova, ali istovremeno veći broj starijih osoba iz gradova nije iskazao potrebu za organiziranom skrbi, u odnosu na starije osobe iz manjih gradova i mjesta. Slični rezultati dobiveni su u istraživanju Prokić i suradnika (2022), gdje je 40% sudionika starijih od 55 godina izjavilo kako im je potrebna usluga pomoći u kući, a najviše je potrebna osobama u gradskim sredinama, gdje je veći postotak samačkih kućanstava.

Također su se dotaknuli politike i kako ona nedovoljno radi po pitanju starijih osoba. Najprije, mirovinski sustav u Republici Hrvatskoj nailazi na brojne probleme. Umirovljenicima se isplaćuju premale mirovine s kojima je teško živjeti u današnje vrijeme. Prema Popisu stanovništva iz 2022. godine (Državni zavod za statistiku RH, 2023), osobe starije dobi činile su najrizičniju skupinu za siromaštvo. Također, ukoliko osoba starija od 65 godina živi sama, stopa rizika od siromaštva za 2022. godinu se povećava i iznosila je 56,5% (Državni zavod za statistiku RH, 2023). U sve tri fokus grupe sudionici su se dotaknuli teme nemogućeg života s malim mirovinama, što se može vidjeti u citatu sudionice Ive (82, korisnica doma):

Nama umirovljenicima je teško. Imamo male mirovine. Mi ne možemo s tim mirovinama normalno živjeti. Platiš obaveze, ode, imaš kao čovjek potrebe... da platiš onaj lijek koji moraš nadoplatiti. Svaki moraš nadoplatiti. [...] 'Oću vam reći, dovedeni smo umirovljenici u stisku da smo postali... ne svak', ali negdje 70% sirotinja.

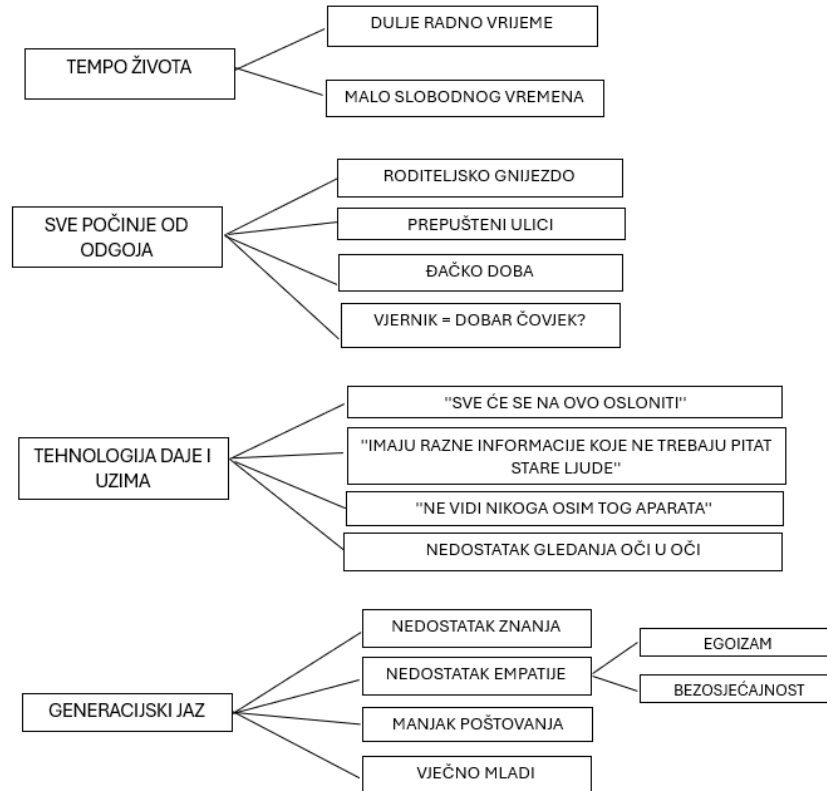
Sudionici također smatraju kako se političke stranke zainteresiraju za starije osobe tek u vrijeme izbora. Promoviranjem kampanje u koju su uključena obećanja rješavanja problema starijih nastoji se privući i/ili zadržati starije glasače. Također, podizanje mirovina za vrijeme izbora sudionici vide kao politički akt, a ne zanimanje za potrebe starijih osoba. Nadalje, spomenuto je kako političari puno pričaju i time rade na svom ugledu, ali njihova djela nisu odraz toga, čega su starije osobe svjedoci. Korisnica doma Iva (82) navodi kako je takve prazne riječi političara izrazito ljute:

Uvik sam rekla kad čujem na televiziji: "Mi smo umirovljenicima dali pomoć." Ma komu si ti da pomoć, čovječe? To je ono što nas najviše umirovljenike boli. Da ti neko kaže: „Mi smo njima dali." Šta ste nam dali? [...] Mi smo to zaslužili!

Nastavno na navedeno, Radoš (2022) navodi kako većina današnjih umirovljenika uz mirovinu dobiva socijalnu pomoć te pogrešno percipiraju svoju mirovinu kao pomoć države, umjesto njihovog prava. Jedan od mogućih uzroka diskriminacije nad starijim osobama, Palmore (1999, prema Uzun i sur., 2019) upravo vidi u porastu starijeg stanovništva kao glasačke većine, koja će izborom političkih stranki odlučivati o bitnim pitanjima države. U skladu s time, rezultati istraživanja Franc i suradnika (2020) pokazali su da stariji glasači imaju veću sklonost izaći na izbore, dok je kod mlađih veća sklonost prosvjednom sudjelovanju na izborima. Izglasavanje istih političkih stranki, koje ne pridonose puno u rješavanju problema starijeg stanovništva, Radoš (2022) vidi kao suzdržanost starijih osoba, koja u kombinaciji sa stavom vladajućih, umirovljenike čini nevidljivom populacijom.

4.2. Što leži u podlozi?

Kategorija *Što leži u podlozi?* sadrži razloge za koje sudionici smatraju da su pridonijeli današnjem nepovoljnom društvenom položaju i odnosu prema starijim osobama, a sadrži tematske cjeline *Tempo života*, *Sve počinje od odgoja*, *Tehnologija daje i uzima* i *Generacijski jaz* s pripadnim kodovima, kao što je vidljivo iz Slike 2.

Slika 2. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji Što leži u podlozi?

4.2.1. Tema 1: Tempo života

Većina sudionika kao jedan od razloga današnjeg odnosa prema starijim osobama vidi u ubrzanom i napornom tempu života. Taj tempo života najbolje primjećuju kod vlastite djece i njihovih obitelji, što navodi korisnica doma Ljiljana (79):

I sad kada imaju svoju obitelj, njima je teško se prilagoditi jer je i radno vrijeme dugo. Mi smo imali više slobode prije jer smo radili od sedam do dva. I znači cijelo poslijepodne nam je bilo za obitelj, za druženje, za šetnju, za kuhanje, za brigu oko djece. A današnja, naša djeca i mladi... oni rade od osam do pet, do šest. Pogotovo ako rade u Zagrebu, a van Zagreba žive. Oni sa djecom uopće nisu.

Također, razumiju da im djeca imaju svoja opterećenja te da ne mogu uvijek biti tu uz njih, o čemu govori članica udruge Lucija (71):

Ja ne mogu na njih računati, ne daj Bože da mi se što dogodi. Oni su na drugom dijelu grada. [...] Djeca koliko god žele, ali ne mogu jer danas ih to radno vrijeme... dođe doma

u pola 18, 18. Čeka te obitelj. Imaš doma obitelj, daj prvo skuhaj, pospremi, pripremi za sutra, sve ostalo.

Današnji ubrzan tempo života, koji se vrti oko produktivnosti i rada, onemogućio je mlađim generacijama češće posjećivanje starijih osoba, a time i stjecanju znanja o starosti. Kao što su i sudionici kod svoje djece sami prepoznali, Radoš (2022) navodi da stresovi u današnjem životu mlađih i odraslih osoba te nedostatak slobodnog vremena onemogućuju tim generacijama da se bave problemima starijih osoba, zbog čega su starije osobe ostavljene na marginama društva.

4.2.2. Tema 2: Sve počinje od odgoja

Većina sudionika spomenula je i kako odgoj ima veliki utjecaj na odnos prema starijim osobama. Smatraju kako odgoj započinje kod kuće od strane roditelja, a sudionica Sandra (85, članica udruge) smatra da se taj odgoj nastavlja u odgojno-obrazovnim ustanovama:

Moje mišljenje je da odgoj prvo ide od kuće pa od vrtića, ili jaslice, vrtić, pa škola, pa fakultet. Te četiri stvari, nešto onda ostane u glavi. I ja mislim da to puno znači... ali zapravo najvažniji je kućni odgoj... jer se od malih nogu [uči], „nemoj ovo, uzmi ovako, daj ovako, voli ovo, ne voli ovo”

No, sudionici shvaćaju da zbog današnjeg ubrzanog tempa života roditelji ne provode kvalitetno vrijeme sa svojom djecom te je pogrešno kriviti roditelje zbog ponašanja njihove djece, kao što se može vidjeti u citatu korisnice doma Ljiljane (79):

A roditelji poberaju sve ono što bi trebalo društvo napraviti. Onda ne stignu, onda se njih okrivljuje. Kaže se da roditelji odgajaju djecu, je, ali danas je to nemoguće. I danas bi to trebalo raspodijeliti.

Za djecu kojima roditelji rade većinu dana i prepušteni su sami sebi, sudionici govore da ih odgaja ulica, a sudionica Lucija (71, članica udruge) iskazuje i mogućnost ulaska takve djece u loše društvo:

Zato kaj su roditelji cijele dane na poslu, nema se tko brinuti o djeci, to je ono najgore. Prepušteni su ulici... još ak' uđe u loše društvo, evo ga, gotovo je.

Osim kućnog, obrazovnog i uličnog odgoja, neki sudionici navode i važnost duhovnog odgoja. Ovo mišljenje izazvalo je primjedbe nekoliko drugih sudionika, jer smatraju da je

duhovnost osobna stvar i nema veze s odgojem. Navode da to što je netko vjernik, ne znači da je ujedno i dobra osoba:

Iva (82): Ima dobrih ljudi koji su ateisti... nisu samo dobri ljudi kršćani, katolici. Dobri su i drugi ljudi. Ja poštujem svačiju vjeru.

Jasna (84): Ja sam sto puta vidjela da ljudi idu u crkvu, sve u redu. Izađu van, ogovaraju sve živo.

Kao i u ovom istraživanju, sudionici istraživanja Damjanić (2017) naveli su kako je današnji odnos prema starijima uvjetovan odgojem unutar obitelji, ali i učenjem o odnosu prema starijim osobama. Posebno je to izraženo kada uspoređuju način na koji su oni odgajani, što je kasnije opisano u temi *Prije je bilo bolje*.

4.2.3. Tema 3: Tehnologija daje i uzima

Ova tema bavi se prednostima i nedostacima tehnologije te kako je ona utjecala na današnje odnose prema starijim osobama, ali i na međusobne odnose mlađih osoba. Iako sudionici prepoznaju sve dobro što je tehnologija donijela sa sobom, prepoznaju da ona također ima i svoje mane.

Jedna od mana napretka tehnologije, prema sudionicima, je što se ljudi sve više oslanjaju na nju te smatraju da će temeljem toga mlađe osobe zaboraviti neke osnovne stvari koje su se njegovale u njihovoj mladosti, kao što je pisanje pisama i razglednica. Nadalje, sudionici smatraju kako je tehnologija preuzela ulogu izvora informacija od starijih osoba u društvu, o čemu govori korisnica doma Vera (82):

Nekada su starije osobe bile cijenjene. Sijeda glava je bila pozitivna stvar. Danas više nisu, a ja se i ne čudim. Djeca danas imaju mobitele, imaju razne informacije za koje ne trebaju pitat stare ljude. Mogu ih lako dobiti.

Zbog oslanjanja na tehnologiju i dostupnosti informacija, danas je skoro nemoguće živjeti bez tehnologije. Sudionici navode kako ljudi postaju ovisni o tehnologiji te uopće ne primjećuju što se događa u njihovoj okolini. Sudionica Sandra (85, članica udruge) opisala je takvu situaciju na primjeru iz javnog prijevoza:

Evo, recimo, evo konkretno, u tramvaju... uđete u tramvaj, ima jako puno mladih ljudi koji su izašli iz škole, idu doma... sjedne na prvo sjedalo i ne vidi nikoga osim tog aparata.

Navode da, iako je tehnologija omogućila povezivanje i komunikaciju između osoba koje su na udaljenim mjestima, sudionici misle da je naštetila komunikaciji uživo jer su ljudi navikli komunicirati putem mobitela i ostalih elektroničkih sredstava, što ponovno opisuje Sandra (85, članica udruge):

Dvoje razgovaraju, sjede za stolom, piju kavu, svaki vrlja po svome aparatu i onda se smiju, jer ovaj je nešto našao ... a nema onog kontakta očima, nema kontakta razgovora.

Svakodnevni tehnološki napredci pridonose mijenjaju svijeta iz dana u dan. Osobe starije dobi teže se prilagođavaju na novosti, što mladima, koji su odrasli uz neprestane tehnološke napretke i koji se dobro služe tehnologijom, potvrđuje stereotip da osobe starije dobi nisu u mogućnosti naučiti nove vještine. No, osobama starije dobi je potrebno samo malo više vremena u savladavanju novih vještina, a pomoć u tome bi im mogli pružiti mladi.

4.2.4. Tema 4: Generacijski jaz

Generacijski jaz odnosi se na nerazumijevanje među ljudima, tj. različitim generacijama, nastao kao rezultat povijesnog vremena i različitih doživljenih iskustava (Despot Lučanin, 2022). Generacijskog jaza uvijek je bilo i uvijek će biti, no ne smije se zanemariti koliko su današnji tempo života i napredak tehnologije doprinijele tom jazu između generacija.

Nedostatak znanja o potrebama starijih i izazovima s kojima se susreću doprinosi negativnim vjerovanjima o starijim osobama. To neznanje odražava se i u nedostatku empatije prema starijima, što opisuje članica udruge Marija (73):

To je veliki jaz između generacija. Mladi jednostavno nas stare ne shvaćaju... i mi smo na kraju sami.

Nedostatak empatije i znanja može biti rezultat ubrzanog tempa života i nedostatka kontakta sa starijim osobama, što su sudionici i prepoznali. Radoš (2022) navodi kako je nedostatak slobodnog vremena djelovao na smanjeno posjećivanje starijih osoba, što je ujedno smanjilo mogućnost razumijevanja starijih od strane mlađih osoba. Sudionici navode i kako je taj nedostatak empatije prema starijima, ali i općenito jednih prema drugima, rezultat bezosjećajnosti i egoizma u društvu, što se može vidjeti u Sanjinom (66, članica udruge) citatu:

Sada je to više neko sebičnjaštvo, nekakvi egoizam... znači, samo ja, ja sam sebi najvažniji. A ova stara osoba možda ide iz bolnice, možda ga boli nešto. Međutim, mladi

o tome ne razmišljaju. Jednostavno mislim da postaju pomalo bezosjećajni, tupi u emocionalnom smislu.

Nedostatak empatije ujedno znači i nedostatak poštovanja prema starijim osobama, što sudionicima posebno dolazi do izražaja kada uspoređuju količinu poštovanja prema starijim osobama koju su oni imali u svojoj mladosti. No, neki od sudionika naveli su da odnos starijih i mladih ovisi o tome kako se starije osobe postavljaju prema mlađima. To mišljenje dijele i sudionici istraživanja Damjanić (2017) koji ne očekuju da se mladi odnose prema njima s poštovanjem, već smatraju da bi obje strane trebale njegovati odnos pun poštovanja, ljudskosti i uvažavanja. Nadalje, dijalog vanjskih korisnica usluga doma pokazuje mišljenja kako mladi zaboravljaju da će i oni jednoga dana ostarjeti:

Nevenka (81): *Mladi misle da neće nikada ostariti.*

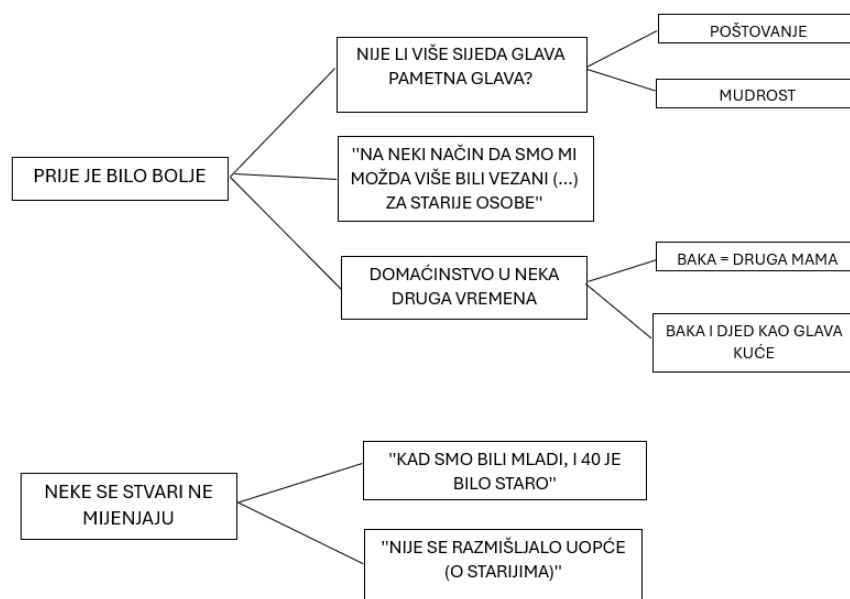
Vanja (70): *Pa tako je, tako smo i mi mislili dok smo bili mladi još. I mi smo mislili da te godine nama neće doći.*

Nevenka (81): *Da, ali sad su jako izraženi.*

Iskrivljenu percepciju starenja i starosti kod mladih sudionice primjećuju i kod dobnih granica, tj. koliko godina osoba treba navršiti da bi se smatrala starijom osobom. Rezultati istraživanja na studentima pedagogije i informatologije pokazali su da većina sudionika (45,8%) smatra da osoba postaje starija u dobi od 70 do 79 godina, dok njih 25% smatra da osoba postaje starija u dobi od 80 do 89 godina (Jelić, 2022). Slični rezultati dobiveni su na učenicima srednje škole u Čakovcu gdje su učenici medicinskog smjera češće smatrali da osoba postaje starija u dobi od 70 do 79 godina, a učenici gimnazijskog smjera u dobi od 60 do 69 godina (Tisaj, 2023). No, treba uzeti u obzir da su u oba istraživanja pozitivnije stavove o starijima imali sudionici koji su imali više znanja o starijim osobama, odnosno studenti pedagogije i učenici medicinskog smjera.

4.3. Starije osobe u prošlom društvu

Kategorija *Starije osobe u prošlom društvu* odnosi se na odnos prošlog društva prema starijim osobama i njihovog položaja u tom društvu. Sadrži tematske cjeline *Prije je bilo bolje* i *Neke se stvari ne mijenjaju* s pripadnim kodovima, kao što se može vidjeti na Slici 3.

Slika 3. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji Starije osobe u prošlom društvu

4.3.1. Tema 1: Prije je bilo bolje

Sudionici većinom misle da se prijašnje društvo bolje odnosilo prema starijim osobama. Navode kako su nekad starije osobe bile više cijenjene u društvu te se „sijeda glava” vidjela kao pozitivna stvar. Starije osobe bile su viđene kao mudre osobe i društvo se prema njima odnosilo s poštovanjem. Također, sudionica Anita (77, vanjska korisnica usluga doma) navodi kako su prije mlađe generacije bile povezanije sa starijim generacijama i htjeli su provoditi vrijeme s njima, dok to danas nije slučaj:

Na neki način da smo mi možda više bili vezani za roditelje. Na drugi način, ne za roditelje, za starije osobe. Sve. Da smo možda željeli više provesti vremena s njima, a oni daleko manje.

Nadovezujući se na poštovanje i vezanost, sudionici navode kako je odgoj prije bio drugačiji. Prema njima, djecu se učilo u školama i odgajalo da poštuju starije, da ih pozdrave kad ih vide, ustupe im sjedalo i slično. Drugačiji odgoj u prošlim vremenima rezultat je i drugačijeg domaćinstva, što opisuje korisnica doma Iva (82):

I drukčije je prije bilo domaćinstvo. Znate, nije svaki išao na državne poslove, nego je bio u polju. Jer ja sam iz kraja gdje nije bilo gradova, nego gdje je bila poljoprivreda. I

onda su te naše bake bile naše druge majke pa bi rekla moja majka: „Da si slušala babu! Jesi me čula?“

Osim što je prijašnji odnos prema starijim osobama bio bolji, sudionici smatraju kako je njima u životu općenito bilo bolje. Drugačiji je bio tempo života, drugačije su provodili slobodno vrijeme, nije bilo tehnologije, itd. Sudionici su pritom naveli kako ne mogu računati na odnos kakav je prije bio prema starijim osobama jer se puno stvari promijenilo u svijetu od njihove mladosti, što iskazuje sudionica Lucija (71, članica udruge):

Ali eto, takav je danas život, takav je tempo života i sve to. Tako da... nas će izdržati koliko toliko, al' žao mi je vas. [mислеći na mlade] Zaista mi je žao vas. Još velim, evo moja unučad, svi ovi maleni što njih čeka, da ne govorimo od klime i nadalje, svega toga kako se to iz dana u dan, to su drastične promjene i vremena i svega ostaloga.

Slična razmišljanja o svojoj mladosti i prošlom društvenom odnosu prema starijima imali su sudionici istraživanja Damjanić (2017), koji su istaknuli da je odnos prema starijima u njihovoj mladosti bio pun poštovanja i suosjećanja za starije. Isto tako, domaćinstva u kojima živi više generacija ujedno znači i više kontakta sa starijim osobama te mogućnost stvaranja pozitivnog mišljenja o starosti i starijim osobama. Osim toga, starije osobe često imaju ulogu prenošenja obiteljskih tradicija i vrijednosti na svoje potomke (Coleman i O'Hanlon, 2017), stoga nije neobično da je drugačiji odgoj bio rezultat drugačijeg domaćinstva.

4.3.2. Tema 2: Neke se stvari ne mijenjaju

Iako se sudionici nostalgično sjećaju svoje mladosti i navode kako su vremena prije bila bolja, istovremeno prepoznaju da su neke stvari koje današnji mladi rade, isto i oni radili u svojoj mladosti. Najviše se to odnosilo na iskrivljenu percepciju starosti i tko se uopće smatra starijom osobom, što se može vidjeti u dijalogu iz udruge:

Edita (70): Pa ja kad sam bila mlada, kad vidite staru osobu 50, 60 godina pa to je staro za mene... stvarno. Od 60 godina pa to je staro.

Sandra (85): Pa to kad smo bili mladi, i 40 je bilo staro.

Pritom prepoznaju da danas, kao osobe starije životne dobi, drugačije razmišljaju i da se percepcija mijenja s godinama. Kao prediktor pozitivnih stavova o starosti i starenju pokazala se dob sudionika, gdje su sudionici stariji od 60 godina iskazivali pozitivnije stavove od

sudionika rane i srednje odrasle dobi (Kučko, 2020). Ti rezultati su u skladu s mišljenjima sudionika koji su naveli da „*godine kako nose, odmah se mijenja automatski mišljenje i razmišljanje*” (Lucija, 71, članica udruge).

Nadalje, na pitanje kako se razmišljalo o starijima u njihovoj mladosti, vanjske korisnice usluga doma navode kako se prije nije puno razmišljalo o starijima:

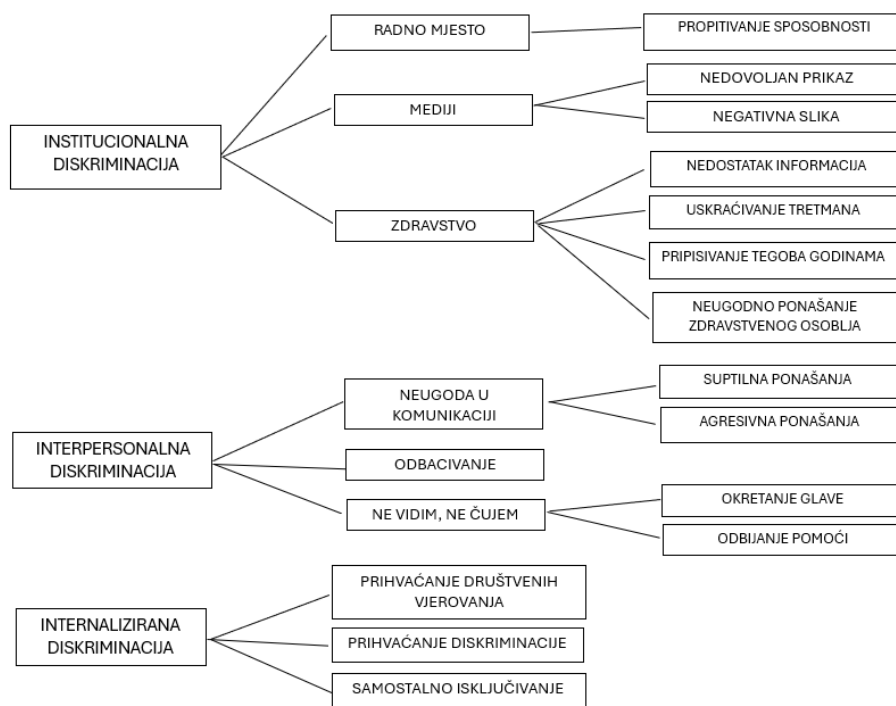
Ana (77): *Nije se razmišljalo uopće* [o starijima].

Vanja (70): *Upravo sam to htjela reći, da uopće nismo razmišljali o starosti.*

Nejasno je jesu li sudionice mislile da društvo općenito nije puno razmišljalo o starijim osobama i njihovim potrebama ili one osobno nisu razmišljale. No, moguće je da se uslijed povećanja udjela starije populacije, povećao i interes za razgovorom o starijima.

4.4. Dobna diskriminacija

Kategorija *Dobna diskriminacija* odnosi se na manifestiranje dobne diskriminacije na tri razine, prikazano kroz teme *Institucionalna diskriminacija*, *Interpersonalna diskriminacija* i *Internalizirana diskriminacija* s pripadnim kodovima, što je razvidno na Slici 4.

Slika 4. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji Dobna diskriminacija

4.4.1. Tema 1: Institucionalna diskriminacija

Što se tiče institucionalne diskriminacije, sudionici su spomenuli diskriminaciju na radnom mjestu, u zdravstvu te u medijima. Za diskriminaciju u medijima sudionici su većinom naveli da su mediji zakazali kod prikaza starijih osoba. Smatraju da mediji nedovoljno prikazuju starije osobe te se osjećaju zapostavljeno i zanemareno. Za razliku od sudionika u ovom istraživanju, sudionici starije dobi u istraživanju Damjanić (2017) nisu istaknuli potrebu veće prisutnosti starijih u medijima i smatraju da su starije osobe dovoljno prikazane u medijima. Sudionici ovog istraživanja smatraju i da je medijska slika starijih najčešće nerealna i negativna, a takav stereotipan prikaz starijih može negativno utjecati na zdravlje, samopoštovanje i kognitivne učinke starijih osoba (Levy i sur., 2002, prema Loos i Ivan, 2018).

Diskriminacija na radnom mjestu odnosila se na ponašanje kolegice koja je sumnjala na sposobnosti sudionice te ih je odlučila propitati, što opisuje Anita (77, vanjska korisnica usluga doma):

*Tako je u poslu, jedna žena rekla: „Priredila sam joj nešto, da vidim, jel će ona to znati.”
[...] A ja sam u računovodstvu trebala naći njezinu grešku, što sam ja na kraju i našla.*

Najviše su spomenuli diskriminaciju koji su doživjeli u zdravstvu. Sudionici navode kako se zdravstveno osoblje ponekad neugodno odnosi prema starijim osobama, udjeljujući im ružne komentare. Navode i da u liječenju ponekad ne dobe potrebne informacije o svojim tegobama i tretmanu. Spominju i da su doživjeli da ih liječnici nisu htjeli liječiti zbog njihovih godina, što se može vidjeti u citatu sudionice Nevenke (81, vanjska korisnica usluga doma):

I ovako mi je rekao specijalista, imala sam 78 godina [smijeh]: „Da ste mlađi, ja bih izvadio tekućinu. A pošto imate godina koliko imate, to je za praćenje.” I to vam je stvarnost i morate to prihvatiti.

Isto tako, navode kako su liječnici njihove tegobe pripisivali njihovim godinama, smatrajući ih uobičajenima u starosti, što navode članovi udruge Branka (79) i Ivan (82):

Ili zna reći [doktor]: „Pa gospođo”, gleda onaj kompjuter, uopće te u lice ne gleda, nego samo ono, „pa čujte, to je normalno. Pa znate li koje ste Vi godište? Znate li koliko ste Vi stari?”

Ja dođem kod moje doktorice i velim da mi je počela plavit noga. „A godine su tu”, veli. A onda ju jednom pitam: „Šta nije ista noga, lijeva i desna, ista su generacija.”

S obzirom na to da starenjem slabi imunološki sustav i osobe starije dobi su u većem riziku od razvoja bolesti, češće će posjećivati zdravstvene ustanove. No, pomoć im nije uvijek pružena te se ponekad susreću i s neugodnim ponašanjem zdravstvenog osoblja. Pučka pravobraniteljica (2024) navodi kako često zaprimaju pritužbe na zdravstveni sustav, gdje je starijim pacijentima uskraćeno liječenje ili im zdravstvena zaštita nije pružena na jednak način kao i mlađim pacijentima, što su naveli i sudionici ovog istraživanja. Metaanaliza istraživanja o utjecaju *ageizma* na zdravlje pokazala je da diskriminacija u zdravstvenom sustavu pogoršava zdravstvene ishode za starije osobe te su, pritom, starije osobe s nižom razinom obrazovanja imale veću vjerojatnost biti žrtve dobne diskriminacije, a time i veću vjerojatnost doživljavanja štetnih zdravstvenih učinaka diskriminacije (Chang i sur., 2020). Budući da su i stručnjaci mentalnog zdravlja dio problema, Američka psihološka udruga (2020) se u svojoj rezoluciji o *ageizmu* zalaže za educiranje psihologa o starosti i starenju, promoviranju rada sa starijim klijentima te da psiholozi budu aktivni pokretači promjena kako bi se smanjila marginalizacija starijih osoba u društvu.

4.4.2. Tema 2: Interpersonalna diskriminacija

Kod interpersonalne diskriminacije, sudionici su većinom govorili o situacijama s kojima su se susreli u javnom prijevozu. Iako navode da im u većini slučajeva drugi putnici ustupe sjedalo, ponekad bi doživjeli i neugodne situacije. Pritom, neugoda u komunikaciji pojavljivala se na suptilan ili na agresivan način, što je vidljivo u citatu sudionice Vesne (88, korisnica doma):

A sad imaju svi mobitele, prave se [imitira], slušalice, a ti stojiš i onda se tramvaj ili autobus ljulja... i onda: „Molim vas, jel' bi mogla sjesti?“ A onda kaže: „Što mi idu te stare babetine na živce!“

Suptilnija ponašanja, također, dolaze u obliku komentara i pitanja, ali i pogleda, što navodi članica udruge Lucija (71):

Najgore je to što se naše dobi tiče... dok trebaš nešto obaviti, neke dokumente i tako dalje, pa kad te počnu slati od vrata do vrata... jednostavno kad vidiš podsmijeh u licu, kao da uživa netko u tome, mi sad starije osobe smo došli tamo tražit nešto da obavimo i... jednostavno nas se hoće riješit, što prije da izađemo iz sobe van.

Nadalje, sudionici navode situacije u kojima su imali dojam da ih drugi ignoriraju, a najčešće se su se te situacije odnosile na putnike u javnom prijevozu koji bi im okrenuli glavu ili bi bili zadubljeni u mobitele pa je moguće da ih stvarno nisu primijetili. Također, navode situacije u kojima su im drugi odbili pružiti pomoć, iako su ih zamolili za pomoć ili je bilo jasno da im je potrebna pomoć, a takvu situaciju je opisala sudionica Lucija (71, članica udruge):

Dvaput sam opala na pokretnim stepenicama u trgovini [...] I onda me još tak, gore ljudi [drugi kupci] gledaju, niko niš ne reagira. Čujem dole na traci viču, veli: „Šta se to dogodilo, šta je to tak zazveckalo?“ Da je itko rekao na zvučnik: „Molim vas, otiđite, pogledajte šta se to dogodilo“, nitko. I ovi su svi gore šutjeli, stajali i gledali.

No, sudionici su naveli i da će mladi prije pružiti pomoć u odnosu na osobe njihove generacije, no s druge strane je vidljivo i odbacivanje starijih osoba od strane mladih, što navodi sudionica Anita (77, vanjska korisnica usluga doma):

A mladima sam očito višak. Ne radi toga što oni mene ne vole, oni mene jako vole, ali... daj malo skini se [smijeh], tamo odi, odi svojima gdje spadaš.

Rezultati istraživanja Atlagović (2022) pokazali su podijeljene rezultate sudionika starije dobi u vezi primjećivanja drugačijeg ponašanja prema njima. Kao i u ovom istraživanju gdje su neki sudionici naveli da nisu primijetili ili da se trenutno ne mogu sjetiti, a drugi da su primijetili, tako je i u istraživanju Atlagović (2022) 66,4% sudionika izjavilo da nisu primijetili, a 33,6% su primijetili. Pritom, većina sudionika (71,1%) navela je da su te primijećene promjene u ponašanju bile pozitivne, što bi bilo u skladu sa sudionicima ovog istraživanja koji su dominantno navodili pozitivne primjere iz javnog prijevoza. Interpersonalna diskriminacija može prerasti u nasilje nad starijim osobama, a sudionici istraživanja već su bili žrtve hostilnog ponašanja nepoznatih osoba. Inače, kvaliteta kontakta s osobama starije dobi pokazala se kao snažan prediktor interpersonalnog *ageizma*, tako da su osobe s lošijom kvalitetom kontakta sa starijima iskazivale veću razinu interpersonalnog *ageizma* i obrnuto (Marques i sur., 2020).

4.4.3. Tema 3: Internalizirana diskriminacija

Pojedini citati sudionika upućivali su na internaliziranu diskriminaciju, u smjeru prihvaćanja društvenih vjerovanja i diskriminacije te samostalnog isključivanja iz društva. Levy (2003, prema SZO, 2021) navodi kako učestalo izlaganje dobnim stereotipima pridonosi internalizaciji tih predrasuda kod starijih osoba. Sudionici su navodili neka od društvenih

uvjerenja o starijim osobama, najčešće negativna, te su smatrali da je u potpunosti normalno da ih društvo doživljava na taj način, kao što se vidi u dijelu rasprave korisnica doma:

Iva (82): *Nego da osjećaš nekakvo poštovanje zato što si starija, a ne zato što si ti višak zajednici, višak djeci, višak države. To mene kao umirovljenika smeta.*

Vera (82): *Ali činjenica je da jesmo višak.*

Iva (82): *Pa šta ćemo živi u zemlju?*

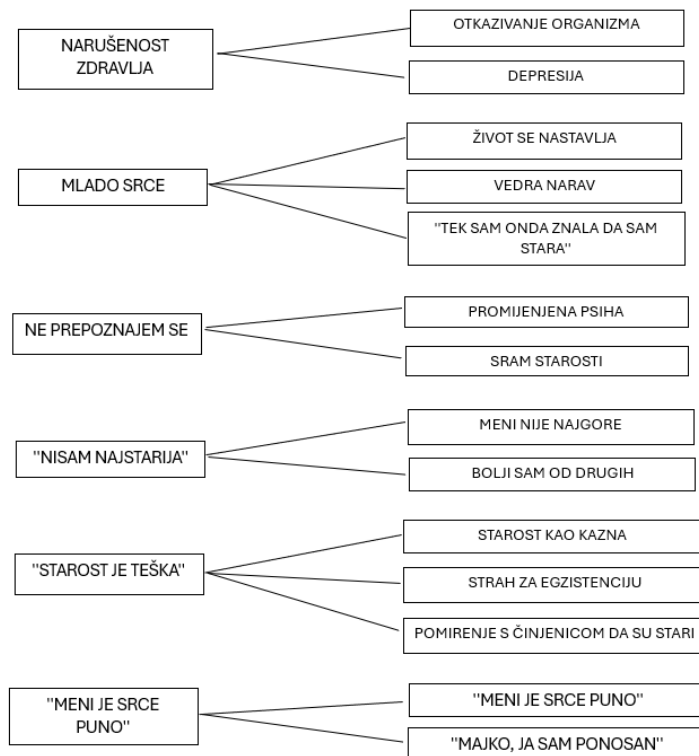
Prihvatanje društvenih vjerovanja vidljivo je i u korištenju pogrdnih naziva za pripadnike vlastite dobne skupine te sebe kao pripadnika te skupine, kao što su „lude babe” i „babetine”. Internalizirana diskriminacija kod sudionika može se primijetiti i u njihovom prihvatanju diskriminatornih praksi u zdravstvenom sustavu, kao što je uskraćivanje liječenja i pripisivanje tegoba godinama. Također, može se primijetiti u prešućivanju i trpljenju neugodnih komentara od strane drugih. Sudionici smatraju da moraju tražiti društvo koje će ih prihvatiti, što je navela sudionica Anita (77, vanjska korisnica doma):

Mi se moramo s tim pomiriti. Tražiti društvo koje nama odgovara. I društvo koje nas prihvaća. Ne mogu birati društvo, nego moram prihvatiti onoga koji se hoće sa mnom družiti. I od tih ljudi izabrati nešto što meni odgovara.

Za razliku od sudionika ovog istraživanja, sudionici istraživanja Damjanić (2017) većinom su negativno percipirali pripadnike svoje dobne skupine te se nisu identificirali s drugim starijim osobama. Sudionici ovog istraživanja većinom pozitivno gledaju na druge starije osobe, iako su neki sudionici internalizirali određena negativna stereotipna vjerovanja. Nadalje, statistički značajna razlika pronađena je u razini internaliziranog *ageizma* prema dobi starijih osoba, gdje su osobe starije od 81 godine iskazivale veću razinu *ageizma* (Atlagović, 2022). Isto istraživanje pokazalo je da postoji značajna umjerena negativna povezanost *ageizma* i kvalitete života, odnosno što je manja kvaliteta života, veća je razina *ageizma* i obrnuto.

4.5. Pogled na sebe

Kategorija *Pogled na sebe* odnosi se na to kako sudionici vide sebe kao stariju osobu, a sadrži teme *Narušenost zdravlja*, *Mlado srce*, *Ne prepoznajem se*, „*Nisam najstarija*”, „*Starost je teška*” i „*Meni je srce puno*” s pripadnim kodovima, koje se mogu vidjeti na Slici 5.

Slika 5. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji *Pogled na sebe*

4.5.1. Tema 1: *Narušenost zdravlja*

Same tjelesne promjene nastale procesom starenja u smjeru su usporavanja i opadanja. Sudionici su svjesni slabljenja svojeg tijela i otkazivanja organizma. Navode da imaju razne bolesti i često odlaze u bolnicu. Svjesni su i usporenosti svojih kognitivnih sposobnosti te da se ne mogu služiti njima u istoj mjeri kao prije, što navodi članica udruge Marija (73):

Moj sin misli da sam ja još uvijek 50 godina i da ja mogu raditi isto što sam i prije 20 godina mogla raditi. I on ne razumije da sam ja stara i da sam usporena i da teže shvaćam neke stvari...

Narušenost psihičkog zdravlja u starosti nije rijedak slučaj, no stigmatizacija psihičkih problema sprječava osobe da potraže potrebnu pomoć. Starije osobe koje odluče pronaći pomoć sreću se sa stručnjacima mentalnog zdravlja koje simptome psihičkih poremećaja tumače kao nešto što je uobičajeno u starosti. Sudionica Ana (77, vanjska korisnica usluga doma) progovorila je o svojoj depresiji:

Ja sam u dnevnom boravku zbog toga jer moji rade svi i ja sam sama doma. I onda mi nije bilo dobro, i onda su me dali tu u boravak. Tako da nisam sama doma jer oni rade

od 7 ujutro pa do 5 popodne, pa cijelo vrijeme ne znam šta bih sa sobom. I onda kojekakve misli ti dolaze. Bila sam po privatnim bolnicama, zbog depresije i svega. I onda me je tu kćer upisala i tu sam jako zadovoljna.

Simptomi depresivnog poremećaja prisutni su kod velikog broja osoba starije dobi, ali često ti simptomi ne ispunjavaju kriterije depresivnog poremećaja te je broj osoba starije životne dobi s klinički dijagnosticiranom depresijom relativno malen (Petrova i Khvostikova, 2021). Prema Stoppe (2019), povezanost depresije i suicida veća je u kasnoj odrasloj dobi nego u ostalim dobnim skupinama te je sprječavanje suicida i razgovor o suicidalnim mislima od izuzetne važnosti u starijoj životnoj dobi. U Republici Hrvatskoj 2022. godine stopa izvršenih suicida osoba starijih od 65 godina iznosila je 23 slučajeva na 100 000 stanovnika (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023). Iako se u odnosu na prijašnje godine bilježi pad stope izvršenih suicida osoba starije životne dobi, podaci su i dalje zabrinjavajući. Conwell i suradnici (2011) navode tri kategorije rizičnih faktora za suicid kod osoba starije dobi, a to su prisutnost psihičkih poremećaja, narušeno fizičko zdravlje i socijalni faktori, kao što su smrt bližnjih i prekid odnosa s članovima obitelji ili drugim izvorima socijalne podrške. Isti autori navode da, iako je i samo narušeno fizičko zdravlje rizični faktor za suicid, važne uloge imaju i percepcija pojedinca o narušenom zdravlju i bolestima, percepcija o utjecaju takvog zdravlja na svakodnevno funkcioniranje te percepcija prijetnji funkcionalnoj sposobnosti i integritetu osobe (Conwell i sur., 2011).

Sudionica je navela i kako je usamljenost bila jedan od faktora njezinom dolasku u cjelodnevni boravak. Usamljenost kod starijih prisutna je zbog zdravstvenog stanja, obiteljske strukture, mjesta stanovanja, promjena u socijalnim odnosima, umirovljenja i slično (Neuberg i sur., 2021; Novački, 2023). I drugi sudionici iskazali su da se ponekad osjećaju usamljeno, a kako je usamljenost jedan od rizičnih čimbenika razvoja psihičkih poremećaja kod starije populacije (Petrova i Khvostikova, 2021), važno je učiniti neke preventivne korake, o čemu će biti govora u kategoriji *Koraci do poboljšanja*.

4.5.2. Tema 2: Mlado srce

Neki sudionici navodili su kako uopće ne osjećaju svoje godine. Naveli su da srce ne stari i oni su još uvijek „mladi u srcu”. Neki sudionici su spomenuli kako i dalje ima puno toga što bi voljeli učiniti u budućnosti te ne vide starost kao zapreku ostvarivanju njihovih planova. To navode sudionice Danijela (79, vanjska korisnica usluga doma) i Vesna (88, korisnica doma):

U glavi se osjećam da nemam te godine. Imam još interesa, imam volje, imam ambicije, planova.

Ne treba imat samosažaljenje. [imitira] „Ja sam stara, ja sam u domu, ja više niš ne mogu...” Stara si, ali možeš još puno toga.

Drugi sudionici su starost vidjeli kao pozitivnu stvar u kojoj se mogu više družiti i veseliti s bližnjima. Pojedini od njih navode kako su općenito „vedre naravi”, što pridonosi njihovom pozitivnom viđenju sebe i starosti, „bez obzira na svoje dijagnoze” (Nevenka, 81, vanjska korisnica usluga doma). Jedan od odgovora na pitanje kako se osjećaju kao osobe starije dobi navodi sudionica Lucija (71, članica udruge):

Mi se izvana mijenjamo, ali srce se ne mijenja. Srce je mlado uvijek.

Nadalje, navodili su i da nisu primijetili da su stariji, dok se okolina nije počela odnositi prema njima kao prema starijim osobama. Najčešće su shvatili da su starije osobe u javnom prijevozu, kad su im drugi putnici počeli ustupati svoja sjedala, što navodi Edita (70, članica udruge):

Kad sam vidla da mi se prvi puta u tramvaju cura digla... tek sam onda znala da sam stara. [smijeh] Ja sam sjela, zahvalila se lijepo, i ja sam sjela i nešto se mislim: „Bože, pa došlo vrijeme da se i meni netko digne, baš sad vidim da sam stara.” Ali opet se nisam osjećala tako.

Samopoimanje sebe na pozitivan i mladolik način bio je najprisutniji kod sudionika koji su članovi udruga. Ti sudionici u većoj su mjeri iskazivali dobru socijalnu podršku od drugih članova udruge i/ili svoje obitelji.

Oni starost vide kao priliku za uživanjem u interesima i aktivnostima za koje prije nisu imali vremena. Svojom vedrinom pokazuju da starost nije tako zastrašujuće razdoblje. Metaanaliza istraživanja o povezanosti psihičkog zdravlja i percipiranja starosti pokazala je da je pozitivno percipiranje starosti, u koje je bila uključena mladenačka subjektivna dob, povezano s boljim psihičkim zdravljem i boljom učinkovitosti pamćenja (Velaithan i sur., 2024). Isti autori navode da je pozitivno percipiranje starosti bilo povezano s boljom kvalitetom života.

4.5.3. Tema 3: Ne prepoznajem se

S druge strane, neki sudionici su naveli kako primjećuju promjene koje su došle sa starosti. Primijetili su da su se fizički i psihički promijenili i više nisu kakvi su nekoć bili. To opisuje korisnica doma Iva (82):

Starost je teška i bolna. Moja je to konstatacija. Svaki danom si sve stariji i ja sto puta rekнем: „Pa ja sebe ne poznám. Ja 'vaka nisam bila.” Jel' me razumíte? Jer mijenja starost čovjeka. Što neko kaže nije, je! I fizički i psihički se mijenja ljudska psiha. Razumijete? To je moje! Ja rečem: „Bože, pa ja sebe ne poznám. Di je oni moj osmijeh?” [...] Uvik sam bila pokretač nečega da se događa, od đaćkih dana pa do svega. Ali starost to sve odnosi.

Vrlo je zanimljivo vidjeti i oprečnu verziju ovog citata, kojeg navodi sudionica Branka (79, članica udruge):

Ja se smijem sama sebi, ja velim: "Pa ne znam šta je to s menom", sama se gledam u špihl, "pa ja sam se malo oporavila." [smijeh]

Nadalje, sudionici navode i slučajeve gdje su se osobe starije dobi sramile priznati da su u starijoj dobi i da im je potrebna pomoć. Spomenuli su slučaj jedne poznate osobe koja nije željela u intervjuu navesti da se nalazi u domu za starije osobe, već je iskoristila naziv „dom za rehabilitaciju”.

Samopoimanje sebe na negativan način prisutnije je bilo kod sudionika koji su korisnici doma. U usporedbi s ostale dvije skupine sudionika, korisnici doma češće su navodili negativne strane starosti. Treba se uzeti u obzir da su oni više godina korisnici doma za starije osobe, dok sudionici drugih dviju skupina žive u vlastitim domovima i slobodniji su što se tiče kretanja. Osim toga, kao što su sudionici već naveli, sam naziv domova „za starije i nemoćne” šalje negativnu poruku. Dugotrajno izlaganje stereotipnom prikazu starijih kao nemoćnih i ovisnih o tuđoj pomoći može dovesti do internaliziranja tih stereotipa, što se onda očituje u njihovom negativnom samopoimanju.

4.5.4. Tema 4: „Nisam najstarija”

Neki od sudionika navode kako se uspoređuju s drugim osobama starije dobi kako bi se osjećali bolje u vezi sebe. Neki sudionici uspoređivanjem osjećaju olakšanje jer tada shvate da

njima nije najgore, što navodi sudionica Ana (77, vanjska korisnica usluga doma) koja se u dnevnom boravku susreće i sa starijim osobama oboljelima od demencije:

Možete si naći one koji ti odgovaraju. Pa se družiš, pričaš, svaki ima svoju prošlost i neki su proživjeli svašta. Pa se onda čovjek osjeća drugačije, da to nije najgora sudbina.

Uspoređivanjem su neki sudionici dobili pozitivan osjećaj o sebi te primjećuju vlastite pozitivne karakteristike. Taj pozitivan osjećaj o sebi može imati funkciju zaštite sudionika jer istovremeno prepoznaju da u nekoj drugoj okolini ili situaciji će njihove negativne karakteristike doći do izražaja, što je navela korisnica doma Vera (82):

Tu imam starih ljudi koliko mi srce želi. Ali mogu vam reći da se u jednu ruku bolje osjećam. Ovdje nisam najstarija, nisam najzaboravnija... Među ljudima sam sličnima sebi. Kod kuće nisam, kod kuće sam sve ono lošije.

Uspoređivanje sebe s drugima pozitivna je strategija za razvijanje ili poboljšanje slike o sebi u starijoj životnoj dobi (Kydd i sur., 2018). U istraživanju gdje su starijim osobama prikazani medijski prikazi starijih, dobiveno je da se slika o sebi umjereno poboljšala kod negativnog prikaza starosti (Wangler i Jansky, 2023), jer je time potaknuto ponovno vrednovanje slike o sebi. Time su sudionici postali svjesni pozitivnih strana vlastite starosti, u usporedbi s negativnim stranama s kojima se drugi susreću, kao što je usamljenost, ovisnost o tuđoj pomoći i slično. S druge strane, isti autori dobili su da se slika o sebi umjereno pogoršala kod onih sudionika kojima je prikazan pozitivan medijski prikaz starosti kao razdoblja sreće i ispunjenosti te starijih osoba koje se osjećaju „mlado u srcu”. U ovom slučaju, sudionici su najprije imali pozitivna mišljenja o takvoj vrsti prikaza, no daljnjom evaluacijom prikaza izrazili su sumnju te se kod nekih sudionika javila krivnja jer se ne pronalaze u tom prikazu.

4.5.5. Tema 5: „Starost je teška”

Starost mnogima može predstavljati stresno razdoblje zbog promjena u sposobnostima, promjena na socijalnom planu, gubitka financija, pogoršanja zdravlja i sličnoga. Uzimajući to u obzir, nije neobično što su sudionici naveli da je starost teško razdoblje života. U sljedećem citatu može se vidjeti kako sudionica Vera (82, korisnica doma) nije shvaćala riječi svoje tete o starosti kao kazni, ali sada, kao osoba starije dobi, joj je jasno da je starost teška i bolna:

Život starih ljudi nije lagan. Moja tetka koja je doživjela 89 godina mi je rekla, ja u to vrijeme to nisam razumjela, ali sad razumijem: „Ako želiš nekoga prokleti, zaželi mu dug

život.” Jer opadaš i mentalno i fizički i svakako... sam sebe ne možeš više prepoznati kakav si nekad bio, a kakav si sad.

Rezultati istraživanja pokazuju da je negativno percipiranje starosti povezano s depresijom i usamljenošću (Bryant i sur., 2012, prema Velaithan i sur., 2024). Nadalje, spominju strah od egzistencije u starosti koji najčešće proizlazi iz straha od siromaštva. Budući da su mirovine u RH malene i osobe starije dobi predstavljaju najrizičniju skupinu za siromaštvo, ovaj strah u potpunosti je opravdan. Neki sudionici naveli su i da su se pomirili s činjenicom da su sada starije osobe i da njihove sposobnosti opadaju. Nekima je za to prihvaćanje starosti duže trebalo, što je navela sudionica Sandra (85, članica udruge) na primjeru svoje prijateljice:

I onda mi je prije par godina rekla, nešto se žalila sinu, a on kaže: „Mama pa stara si.” Pa ona meni kaže: „Pa šalio se.” Pa reko: „Nije se ništa šalio. Dobro je rekao.” I sad mi je neki dan rekla, kaže: „Znaš, ja sam sad tek shvatila koliko ja godina imam.” [smijeh] Tako da to ovisi o osobi samoj.

4.5.6. Tema 6: „Meni je srce puno”

Neki od sudionika osjećaju se ispunjeno u starosti. Najčešće ta ispunjenost proizlazila iz gledanja njihovog cjelokupnog života, posebice svega što su postigli, ubrajajući i njihove potomke. Iako materijalno imaju malo, prepoznaju dobre stvari u svojem životu, što navodi korisnica doma Jadranka (83):

Djeca me poštuju, samo se bore i pitaju jel' imam... jer ja nemam dovoljno za dom... Ali ja, hvala Bogu, meni je srce puno. Sad vam kažem, ja kad bi pošla brojat koliko ima nas sviju, ima nas blizu trideset. Meni je... ko da imam pola Zagreba.

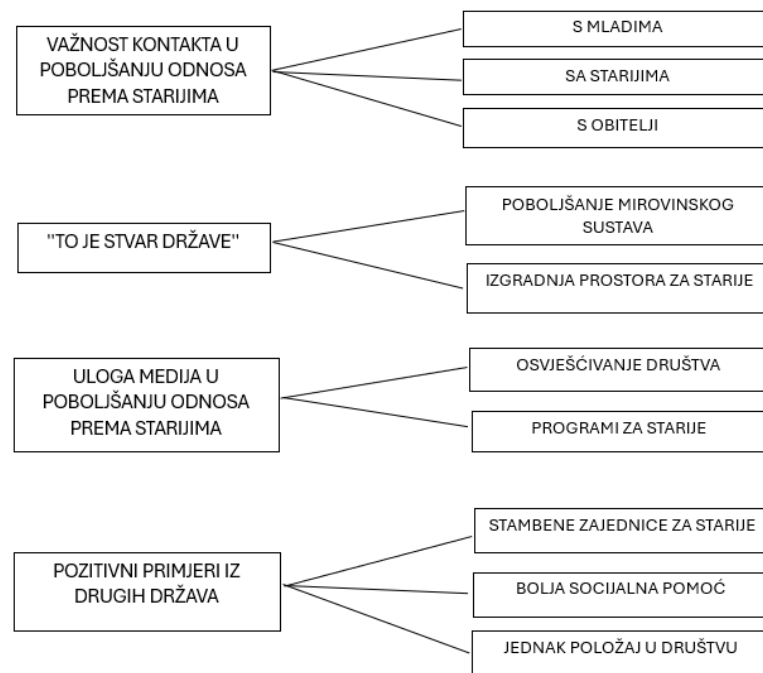
Ispunjenosti može doprinijeti i činjenica da bližnji prepoznaju njihov način života kao vrijedan, što navodi sudionica Lucija (71, članica udruge):

Evo sad došao i sin s troje unučadi, s ovim malim od osam mjeseci najmanjim, došao me gledati i poslije me zove: „Majko, znaš ti, ja sam toliko ponosan. Prvo kad su pročitali tvoje ime kao osnivačice. Poslije kad sam te gledao gore na pozornici, samo me zatreslo.” Tak da... to je to. [smijeh] Ne zamjeraju mi sada više što sam u tim aktivnostima jer vide da to meni dobro čini.

Razdoblje starosti često se percipira i kao razdoblje ispunjenosti. Istraživanje o povezanosti *ageizma* i kvalitete života pokazalo je da se više od polovice sudionika (57,8%), koje su osobe starije životne dobi, slaže ili djelomično slaže s tvrdnjom da su sretna osoba i da su zadovoljni svojim životom, dok se 25,8% sudionika niti slaže niti ne slaže s tom tvrdnjom (Atlagović, 2022). No, osjećaj ispunjenosti ne osjećaju sve starije osobe, što je i pokazano ovim istraživanjem.

4.6. Koraci do poboljšanja

Kategorija *Koraci do poboljšanja* odnosi se na poboljšanje društvenog odnosa prema starijim ljudima te sadrži teme *Važnost kontakta u poboljšanju odnosa prema starijima*, „*To je stvar države*”, *Uloga medija u poboljšanju odnosa prema starijima* i *Pozitivni primjeri iz drugih država* s pripadnim kodovima, što se može vidjeti na Slici 6.

Slika 6. Prikaz tematskih cjelina s pripadnim kodovima u kategoriji *Koraci do poboljšanja*

4.6.1. Tema 1: Važnost kontakta u poboljšanju odnosa prema starijima

Sudionici su naveli da im je jako bitan kontakt, nebitno radi li se o kontaktu s mlađim ili starijim osobama, jer su „*željne da [ih] netko sluša*” (Vera, 82, dom). Smatraju da bi starije osobe trebale što više izlaziti, ako su u mogućnosti, i družiti se međusobno. Navode da bi se

voljeli družiti i s mladima, u slučaju da ih mladi žele prihvatiti u svoje društvo. Međugeneracijski kontakt, pogotovo između starije i mlađe generacije, može dati svakoj generaciji nešto pozitivno. Starije osobe pune su iskustva i znanja koje mogu prenijeti na mlađe generacije, a mladi mogu starije učiti o novim tehnološkim napredcima, kao što je korištenje Interneta, mobitela i slično. Sudionici su naveli kako njima ne treba i ne traže puno, dovoljno im je uputiti osmijeh ili lijepu riječ, što je navela korisnica doma Iva (82):

Jer ništa ne košta osmijeh, ništa ne košta fina rič, ništa ne košta... male stvari. Stari ljudi ne trebaju velike stvari, nego male stvari da osjete da su poštovane.

Vrlo bitan kontakt se pokazao kontakt s njihovom djecom i unucima. Iako shvaćaju da njihova djeca imaju svoje brige i obaveze, smatraju da bi mogli ponekad vrijeme posvetiti i svojim starijim roditeljima, što je vidljivo u Sanjinom (66, članica udruge) citatu:

Znači, oni trebali bi oni pokazati više razumijevanja i trebali bi češće posjećivati nas. A onda, pošto ne mogu ili neki ne žele, onda osjećaju tu grižnju savjesti jer roditelj mi je slabo, a ne da mi se ići.

Prema hipotezi kontakta, stereotipi o starijim osobama mogu se smanjiti u uvjetima različitih vrsta međugrupnog kontakta (Vranić i sur., 2018), tj. međugeneracijskog kontakta. Pritom, kvaliteta međugeneracijskog kontakta pokazala se boljim prediktorom smanjenja učestalosti *ageizma* od kvantitete (Marques i sur., 2020). To pokazuju i rezultati istraživanja na mladima u kojemu je utvrđena povezanost kvalitete kontakata s bakama i djedovima i stavova prema starijim osobama, tako da su sudionici s boljom samoprocjenom kvalitete odnosa sa svojim bakama i djedovima, imali pozitivnije stavove prema starijima (Ručević i sur., 2015). Isti autori utvrdili su i da oni sudionici koji su češće dolazili u kontakt sa starijim osobama, s kojima nisu u rodu, izražavali i pozitivnija očekivanja o mentalnom i kognitivnom funkcioniranju u starosti. Ovi nalazi u skladu su s rezultatima istraživanja o međugeneracijskim prijateljstvima, gdje je dobiveno da su međugeneracijska prijateljstva povezana s nižom razinom *ageizma* kod mladih i kod starijih osoba (Dykstra i Fleischmann, 2018). Promatranjem rezultata ovih istraživanja, međugeneracijski kontakt od iznimne je važnosti za smanjenje dobnih stereotipa, predrasuda i diskriminacije u društvu.

4.6.2. Tema 2: „To je stvar države”

Neki sudionici smatraju da bi država trebala imati vodeću ulogu u poboljšanju društvenog odnosa i položaja starijih osoba. Najprije bi se to poboljšanje trebalo odraziti u mirovinskom sustavu, gdje bi se starijim osobama osigurala mirovinska primanja s kojima bi oni mogli pristojno živjeti. Osim toga, sudionici smatraju kako bi država trebala podmiriti polovicu ili većinu troškova, koja se tiču njihovog zdravlja i socijalne skrbi, što navodi sudionica Danijela (79, vanjska korisnica usluga doma):

Dodala bi još to, a to je stvar države, da ako već ima toliko privatnih domova i nemaju oni mogućnost napraviti državne, onda nek' nadoplaćuju cijenu privatnog doma, kao šta je državni dom.

Nadovezujući se na prethodni citat, sudionici su puno pričali o nedostatku državnih domova za starije osobe, ali i općenito prostora gdje bi se mogli družiti. S obzirom na to da puno osoba starije dobi želi ostati kod kuće u krugu svoje obitelji, a možda se ne mogu brinuti o sebi ili su usamljeni, sudionici navode da bi dobro bilo izgraditi dnevne boravke jer time ih se neće odvojiti od obitelji, ali će imati i mjesto gdje mogu provesti dan kada su članovi obitelji na poslu ili u školi, što se može vidjeti u citatu sudionice Nevenke (81, vanjska korisnica usluga doma):

Ja mislim da bi prvo trebali više domova izgraditi. Državnih. A uz to... ovih dnevnih boravaka jer ima puno ljudi koji ne žele ići u dom, žele biti s obitelji što duže i na tome se radi da osoba bude što duže u svom ambijentu.

Također, sudionici koji su članovi udruge izjavili su da njihova „udruga vrijedi zlata” (Edita, 70) jer im je omogućila upoznavanje s osobama njihovih godina, stvaranje novih prijateljstava, druženja i slično.

Neki od načina na koji država može doprinijeti stvaranju boljih uvjeta za osobe starije dobi su omogućivanje i osiguravanje odgovarajuće zdravstvene zaštite, pristupačnog i dostupnog javnog prijevoza te raznih usluga iz sustava socijalne skrbi (Jelić, 2022). Pučka pravobraniteljica (2024) navodi da se trenutno planira izgraditi osamnaest novih centara za starije osobe, koji će osigurati smještaj za korisnike kojima je potrebna dugotrajna skrb te izvaninstitucionalne usluge, poput pomoći u kući, organiziranih dnevnih aktivnosti i dostave obroka. Budući da RH bilježi sve veći porast starije populacije, državi bi trebalo biti od izrazite važnosti zadovoljiti potrebe tog dijela stanovništva te pomoći im u prilagodbi na umirovljenje, omogućavanjem uvjeta za pristojan i upotpunjen život.

4.6.3. Tema 3: Uloga medija u poboljšanju odnosa prema starijima

Sudionici su se dotaknuli i medija te načina na koje bi oni mogli djelovati na promjenu društvenog odnosa prema starijim osobama. Najprije smatraju da bi trebali osvijestiti društvo o starijim osobama, njihovim brigama i potrebama, no da mediji često umjesto toga daju iskrivljenu sliku realiteta. O tome govori sudionica Anita (77, vanjska korisnica usluga doma):

Kad u novinama piše: „Pogazio je 65-godišnju staricu ili 60-godišnju staricu.” A s druge strane, ta starica mora još i raditi. To nije pošteno.

Osim osvješćivanja društva, sudionici bi voljeli kada bi mediji imali emisije namijenjene starijim osobama, koje se bave temama koje interesiraju starije osobe, što navodi članica udruge Edita (70):

Znači, oni bi nas izvještavali šta se događa. Mi kako starimo, sve manje znamo šta se događa.

Medijski prikaz starijih osoba od iznimne je važnosti u državama koje svjedoče demografskom starenju jer obrasci prikazivanja starijih dio su društvenog razmišljanja o nošenju sa starosti i međugeneracijskih odnosa (Wangler i Jansky, 2023). Veće znanje o starosti i procesu starenja ujedno je pokazalo i pozitivnije stavove o starijim osobama (Jelić, 2022; Strugar, 2023; Tisaj, 2023). Rezultati istraživanja na studentima pokazali su da je čak 71% sudionika izjavilo da su im stavovi o starijim osobama postali bolji i pozitivniji zahvaljujući studiranja i učenju o starijoj dobi (Jelić, 2022). Također, Levy (2018) navodi da pružanje točnih informacija o starenju može biti učinkovitije ukoliko su popraćene pozitivnim primjerima starijih osoba. Prikaz šire slike o starijima te povećana vidljivost starijih u medijima može doprinijeti boljem razumijevanju procesa starenja i razdoblja starosti te većem poštivanju starijih osoba od strane društva (Zovko i Vukobratović, 2017).

Zaključno, intervencije koje istodobno koriste obrazovanje i međugeneracijski kontakt imaju najveći učinak na poboljšanje stavova prema starijim osobama (Burnes i sur., 2019). Intervencijski model za borbu protiv *ageizma* nazvan *Positive Education about Aging and Contact Experiences* (PEACE) stavlja fokus na obrazovanje o starenju, u koje će biti uključeni pozitivni uzori osoba starije dobi koje opovrgavaju negativne dobne stereotipe, i na pozitivna kontaktna iskustva sa starijim osobama, koja promiču jednak status, suradljiva su te uključuju dijeljenje osobnih informacija (Levy, 2018).

4.6.4. Tema 4: Pozitivni primjeri iz drugih država

Sudionici su spomenuli i neke pozitivne primjere iz drugih država, koje bi voljeli vidjeti i u RH. Najprije, spominju zajednice, koje su prisutne u drugim država, u kojima stanari jedni drugima pomažu i brinu se jedni za druge. Sviđa im se ideja da se tako nešto izgradi u RH pa da se starije osobe mogu međusobno brinuti jedni za druge i družiti, a da pritom to nije dom za starije osobe, što navodi sudionica Anita (77, vanjska korisnica usluga doma):

Recimo, u Češkoj postoje neki veliki stanovi starog tipa. Ima dogovor, pet/šest žena, koja svaka ima zapravo svoje odaje. One brinu jedna o drugoj. Sigurno je tu nekakva podjela poslova i ovih zajedničkih prostorija. Ali na neki način se one druže, izlaze, kazalište i okolo... U Engleskoj znam da ima, to sam vidjela, od mog zeta baka je bila u jednoj zgradi u kojoj ima svoju kuhinjicu i svoj dnevni boravak, spavaću sobu s WC-om. Ali ta zgrada čitava ima jedno pet/šest stanova, nije velika. Oni su dužni, čitav taj okrug, jedan o drugom na neki način voditi brigu – provjeriti da li se probudio, da li je izašao, da li je imao dosta hrane...

Dotaknuli su se i sustava socijalne skrbi u Švedskoj i kako se razlikuje od hrvatskog. Sudionica Jasna (84, korisnica doma) navodi kako je švedskom sustavu u interesu da osobe starije dobi žive pristojno:

Ja sam puno puta bila u Švedskoj i tamo sam boravila po četiri mjeseca preko zime. [...] I vidjela sam kako tamo ljudi žive i kakvu imaju mogućnost za socijalnu pomoć. Na primjer, moja sestričina je radila četiri sata dnevno, ima naravno i pola penzije. Kad dođeš kod liječnika, ti ćeš platiti pregled, jer tamo umirovljenici moraju godišnje ići na specijalne preglede. Hoćeš, nećeš, ti dobiješ poziv, moraš ići i ti to plaćaš, a njima vraćaju 70%, mislim. [...] Jer tamo gledaju da ti ne budeš gladan, da imaš stan i na djecu ne moraš isto tamo računati.

Važno je uzeti u obzir da je Švedska puno bogatija država od Hrvatske te se sustavi socijalne skrbi i zbog toga znatno razlikuju. Nadalje, sudionica Branka (79, članica udruge), koja je dugi niz godina živjela i radila u Njemačkoj, navodi kako tamo starije osobe imaju jednak status kao i sve ostale osobe. Također, navodi da tamo, za razliku od Hrvatske, nema omalovažavanja starijih osoba, ali istovremeno nema niti poštovanja ni brige za starije:

U Njemačkoj, Vi ste persona, jel' ti bila 100 ili 80. Jednaka. Ali ne brine se uopće o tebi, niti te ne vređa... ovakve scene koje sam tu ja vidjela, toga gore nema. Ali nema niti onoga poštovanja. Jednostavno, vi ste jedna osoba za njega, stara i to ti je to.

Ovaj citat pokazuje da niti u drugim državama nije sve sjajno te da i kod njih ima mjesta za popravak, kao i u Hrvatskoj.

4.7. Opća rasprava

Podaci o zastupljenosti *ageizma* u svijetu zabrinjavajući su, a posebno je zabrinjavajuće što se o tom problemu rijetko priča. Nažalost, kod starijih osoba može doći do internaliziranja negativnih stavova o sebi kao pripadniku starije dobne skupine, što je povezano s povećanim rizikom za lošije fizičko i psihičko zdravlje (Despot Lučanin, 2022) te lošijom kvalitetom života (Coleman i O'Hanlon, 2017; Atlagović, 2022). Poželjno bi bilo istraživanje i promoviranje uspješnog starenja, ne samo kod starijih osoba, već i kod mlađih generacija. Uspješno starenje podrazumijeva čuvanje fizičkog i psihičkog zdravlja, socijalnu uključenost, kontrolu nad vlastitim životom, osobni rast i subjektivnu dobrobit (Despot Lučanin, 2022). Bilo bi zanimljivo longitudinalnim istraživanjem istražiti razliku u društvenoj percepciji starijih osoba danas i u budućnosti te uočiti moguće promjene u društvenom odnosu i položaju starijih osoba.

Ovim istraživanjem nastojao se steći uvid u percepciju osoba starije životne dobi o položaju starijih osoba u današnjem društvu i doživljavanju sebe kao starije osobe. Istraživanje je provedeno putem fokus grupa, koje su poželjne u radu s marginaliziranim skupinama, a starije osobe su, nažalost, često izložene takvom tretmanu. Fokus grupe pokazale su se dobrom metodom jer su sudionici jedni druge poticali na sudjelovanje u raspravi. Također, sudionici se nisu ustručavali izreći svoja mišljenja, zbog čega su fokus grupe bile dinamične i zanimljive. Isto tako, sudionici triju fokus grupa međusobno su se razlikovali, što je doprinijelo spoznaji o perspektivama osoba s različitim načinima života.

No, jedan od nedostataka fokus grupa općenito, a prisutan je bio i u ovom istraživanju, su dominantni sudionici. Iako je svaki sudionik imao priliku izreći svoje mišljenje, neki sudionici su preuzeli glavnu riječ i isticali se. To je otežalo sramežljivijim sudionicima izreći svoje mišljenje te je moderatorica fokus grupe to pokušala umanjiti izravnim postavljanjem pitanja tim sudionicima. Također, neki sudionici nisu opširno izricali svoje mišljenje, već su samo istaknuli svoje slaganje ili neslaganje s drugim sudionicima, a možemo pretpostaviti da bi u intervjuu bili rječitiji. Nadalje, sudionici istraživanja bili su korisnici usluga socijalne skrbi i članovi udruga, odnosno specifične skupine starijih osoba, a u istraživanjima o starijoj dobi bilo bi potrebno uključiti i one koji to nisu.

Nadovezujući se na uzorak sudionika, u budućim istraživanjima poželjno bi bilo uključiti osobe starije dobi koje žive u manjim mjestima, kako bi se stekao uvid razlikuju li se njihove potrebe od potreba starijih osoba u gradovima. Također, istraživanja bi bilo poželjno provesti i u drugim gradovima jer Zagreb, kao glavni i najveći grad, nudi stanovnicima brojne aktivnosti i usluge. U istraživanju bi bilo poželjno uključiti i starije osobe kojima je teže pričati, kao što su žrtve nasilja nad starijim osobama ili siromašne starije osobe. Provođenje intervjua možda bi stvorilo veću prisnost između intervjuera i intervjuirane osobe, a time i odnos povjerenja te bi se intervjuirane osobe možda više otvorile. Isto tako, budući da se intervjui provode individualno, intervjuer se može prilagoditi svakom sudioniku jer neke starije osobe slabije čuju, sporije pričaju, teže se kreću i slično.

4.7.1. Praktične implikacije istraživanja

Republika Hrvatska, kao i mnoge druge europske države, godinama bilježi porast udjela starije populacije. Budući da se predviđa sve veći porast starijih osoba u populaciji, vrlo je važno započeti razgovor o potrebama te populacije. Dodatan cilj ovog istraživanja bio je doprinijeti podizanju svijesti društva o štetnosti generalizacije i marginalizacije starijih osoba. Osvješćivanje društva putem medija o izazovima starosti i potrebama starijih pridonijelo bi stjecanju znanja o toj dobnoj skupini, a time i povećanju empatije prema njima. Pritom bi bilo poželjno da mediji prikažu realističnu sliku starenja, uključujući i pozitivne i negativne aspekte. Poticanjem volontiranja sa starijim osobama putem medija i na druge načine, omogućio bi se međugeneracijski kontakt, čime bi osobe mlađe dobi imale priliku formirati svoje stavove o starijim osobama te mogućnost rušenja stereotipnih uvjerenja. Porastom starije populacije u RH, raste i potreba za istraživanjima koja se odnose na osobe starije dobi. U Hrvatskoj nedostaje istraživanja o *ageizmu* i njegovim negativnim učincima na život starije osobe. Vrlo je važna i uloga psihologa, kao stručnjaka mentalnog zdravlja, u borbi protiv marginalizacije starijih. Pogoršano psihičko zdravlje nije rijetkost u starosti, a zadatak psihologa je pružanje pomoći svim klijentima, bez obzira na dob. Nažalost, starije osobe susreću se sa zdravstvenim djelatnicima koji tegobe pripisuje njihovim godinama te im temeljem toga uskraćuju tretmane liječenja. Educiranje zdravstvenih djelatnika o starosti i procesu starenja omogućilo bi osiguravanje zdravstvene zaštite starijih pacijenata. Uzimajući u obzir mišljenja sudionika, potrebno je planirati i intervencije kojima bi se radilo na suzbijanju diskriminacije starijih u društvu i njihovom uključivanju u isto društvo. Stereotipi o starijima povlače se pred rastućim

razumijevanjem starenja i starijih osoba, a planiranjem razvoja socijalne i zdravstvene skrbi, starenje postaje manji problem (Rusac, 2021).

5. ZAKLJUČAK

Porastom starije populacije u mnogim europskim državama, tako i u Republici Hrvatskoj, raste i potreba za stvaranjem boljih životnih uvjeta za osobe starije dobi. Nažalost, svjedočimo marginalizaciji starijih osoba, čemu doprinose i negativni stereotipi o starijim osobama.

Sudionici ovog istraživanja jasno su naveli kako u društvu prevladavaju negativna stereotipna društvena vjerovanja o starijim osobama, a najzastupljenije je da su osobe starije dobi teret državi. Istovremeno, sudionici smatraju da društvo premalo ulaže u rješavanje problema starije populacije i zadovoljenju njihovih potreba.

Uspoređujući odnos današnjeg i prošlog društva prema starijim osobama, sudionici se prisjećaju kako je u njihovoj mladosti prevladavao odnos poštovanja prema starijim, u odnosu na današnje mlade za koje smatraju da im nedostaje poštovanja i empatije za starije osobe. Ubrzan tempo života doprinio je smanjenju slobodnog vremena, a time i prilici mlađih generacija za posjećivanje i upoznavanje sa starijim generacijama. Ujedno se odrazio i na odgoju, gdje roditelji manje vremena provode sa svojom djecom radi napornog radnog rasporeda. Tehnologija je, među ostalim, oduzela starijim osobama ulogu prenosioca znanja.

Nadalje, sudionici su naveli kako su se susreli s diskriminacijom u medijima, na radnom mjestu i u zdravstvenom sustavu, na način da im je uskraćeno liječenje, tegobe su pripisane njihovim godinama, nedovoljno su informirani o tretmanu liječenja te su se susreli s neugodnim ponašanjem zdravstvenih djelatnika. Budući da starenjem slabi organizam i psihičke tegobe nisu rijetkost, diskriminacija u zdravstvenom sustavu dodatno ugrožava zdravlje starijih osoba. Također, s diskriminacijom se susreću i u interakcijama s drugim osobama, gdje su prisutna agresivna i suptilna diskriminatorna ponašanja, nedoživljavanje starijih i odbijanje pomoći te odbacivanje. Dugotrajno i ponavljajuće izlaganje negativnim društvenim vjerovanjima i diskriminaciji često dovodi i do internaliziranja istih.

Dok su se neki sudionici osjećali ispunjeno u starosti, zahvalni na svemu što ih je život naučio i pružio im, ili osjećali mlado, navodeći da ne osjećaju svoje godine i planiraju provesti mirovinu uživajući u njoj, drugi sudionici negativno su gledali na starost i sebe kao stariju osobu, što je djelomično posljedica neadekvatnog društvenog i medijskog tretmana starijih osoba.. U preventivne intervencije stoga je potrebno uključiti podizanje svijesti javnosti o izazovima i potrebama starijih, rješavanje pitanja i problema starijih osoba na državnoj i lokalnoj razini te poticanje međugeneracijskog kontakta.

Zaključno, starost je posljednje razdoblje u životu čovjeka, koje sa sobom donosi brojne tjelesne, kognitivne i socijalne promjene. Ono može biti stresno razdoblje za pojedinca, a prevladavajuća negativna društvena vjerovanja o starijima mogu pridonijeti povećanju tog stresa. Uloga društva trebala bi biti pomoći starijim osobama, zadovoljiti njihove potrebe i omogućiti im bolje životne uvjete. Ponekad zaboravljamo da je starost dio života koji prirodno slijedi nakon mladenaštva i srednje odrasle dobi te da bi istinski susret različitih generacija mogao doprinijeti zdravijem društvu.

6. POPIS LITERATURE

- American Psychological Association. (2020). *APA resolution on ageism*. Dostupno na <https://www.apa.org/about/policy/special-populations>
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate.
- Atlagović, M. (2022). *Povezanost ageizma i kvalitete života osoba u trećoj životnoj dobi* (Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo). Repozitorij Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naklada Slap.
- Bodner, E., Palgi, Y., i Wyman, M. F. (2018). Ageism in Mental Health Assessment and Treatment of Older Adults. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 241-262). Springer Nature.
- Burnes, D., Sheppard, C., Henderson Jr, C. R., Wassel, M., Cope, R., Barber, C., i Pillemer, K. (2019). Interventions to reduce ageism against older adults: A systematic review and meta-analysis. *American journal of public health, 109*(8), 1-9. [10.2105/AJPH.2019.305123](https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305123)
- Chang, E. S., Kanno, S., Levy, S., Wang, S. Y., Lee, J. E., i Levy, B. R. (2020). Global reach of ageism on older persons' health: A systematic review. *PloS one, 15*(1), 1-24. [10.1371/journal.pone.0220857](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220857)
- Coleman, P. G., i O'Hanlon, A. (2017). *Aging and development: Social and emotional perspectives*. Routledge.
- Conwell, Y., Van Orden, K., i Caine, E. D. (2011). Suicide in older adults. *Psychiatric Clinics, 34*(2), 451-468. [10.1016/j.psc.2011.02.002](https://doi.org/10.1016/j.psc.2011.02.002)
- Dajak, L., i Orešković, S. (2018). Nedostatno korištenje ekonomskih potencijala demografskog starenja u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku, 25*(1), 99-105. [10.3935/rsp.v25i1.1528](https://doi.org/10.3935/rsp.v25i1.1528)
- Damjanić, I. (2017). *Stereotipi prema osobama treće životne dobi: iskustva starijih* (Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet). Repozitorij Filozofskog fakulteta Rijeka.
- del Carmen Requena, M., Swift, H. J., Naegele, L., Zwamborn, M., Metz, S., Bosems, W. P., i van Hoof, J. (2018). Educational methods using intergenerational interaction to fight

- ageism. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 383-402). Springer Nature.
- Despot Lučanin, J. (2022). *Psihologija starenja – izazovi i prilagodba*. Naklada Slap.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2022). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Stanovništvo – po naseljima* [Baza podataka]. Dostupno na <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2023). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2022.* [Baza podataka]. Dostupno na <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>
- Dužević, A. (2020). *Stereotipi i predrasude o osobama treće životne dobi* (Završni rad, Sveučilište u Dubrovniku). Repozitorij Sveučilišta u Dubrovniku.
- Dykstra, P. A., i Fleischmann, M. (2018). Are societies with a high value on the Active Ageing Index more age integrated?. U A. Zaidi, S. Harper, K. Howse, G. Lamura i J. Perek-Białas (ur.), *Building evidence for active ageing policies: Active ageing index and its potential* (str. 19-37). Springer Nature.
- Eurostat. (2020a) *Ageing Europe: looking at the lives of older people in the EU: 2020 edition.* Publications Office. [10.2785/628105](https://doi.org/10.2785/628105)
- Eurostat. (2020b). *Ageing Europe – statistics on population developments.* Statistics Explained. Dostupno na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments
- Eurostat. (2023a). *Life expectancy by age and sex* [Baza podataka]. Dostupno na <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/0256a48f-05bb-4093-88e6-102df3e35669?lang=en>
- Eurostat. (2023b). *Population structure indicators at national level* [Baza podataka]. Dostupno na https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjanind_custom_9325113/default/table?lang=en
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., i Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and

- competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902. [10.1037/0022-3514.82.6.878](https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878)
- Franc, R., Maglić, M., i Sučić, I. (2020). Političko (ne)povjerenje kao odrednica sklonosti glasanju na izborima i sklonosti prosvjednom sudjelovanju. *Revija za sociologiju*, 50(3), 381-406. [10.5613/rzs.50.3.3](https://doi.org/10.5613/rzs.50.3.3)
- Furnham, A., i Cheng, H. (2019). The change and stability of NEO scores over six-years: A British study and a short review. *Personality and Individual Differences*, 144(1), 105-110. [10.1016/j.paid.2019.02.038](https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.038)
- Galić, S., Tomasović Mrčela, N., Barać, I., Čizmar, J., Dravinski, S., i Eršek, L. J. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba – psihologije starenja*. Medicinska škola Osijek.
- Grad Zagreb. (2023). *Međunarodni dan ljudskih prava #ZAdostojanstvo starijih*. Grad Zagreb: službene stranice. Preuzeto s <https://www.zagreb.hr/me%C4%91unnarodni-dan-ljudskih-prava-zadostojanstvo-star/193489>
- Grad Zagreb. (2024). *Domovi za starije osobe*. Grad Zagreb: službene stranice. Preuzeto s <https://www.zagreb.hr/domovi-za-starije-osobe/1815>
- Hasikić, A. (2018). Prikaz starijih osoba u središnjim informativnim emisijama HRT-a i RTL-a. *Ljetopis Socijalnog Rada*, 25(1), 85-100. [10.3935/ljsr.v25i1.164](https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i1.164).
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2023). *Samoubojstva u Hrvatskoj, 2023*. Preuzeto s <https://www.hzjz.hr/aktualnosti/izvršena-samoubojstva-u-hrvatskoj-2023/>
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2024). *Prevenција padova u starijoj dobi*. Preuzeto s <https://www.hzjz.hr/sluzba-epidemiologija-prevenција-nezaraznih-bolesti/prevenција-padova-u-starijoj-dobi/>
- Jedvaj, S., Štambuk, A., i Rusac, S. (2014). Demografsko starenje stanovništva i skrb za starije osobe u Hrvatskoj. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(1), 135-154.
- Jelić, V. (2022). *Stereotipi i predrasude o trećoj životnoj dobi: stavovi studenata pedagogije i informatologije* (Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet). Repozitorij Filozofskog fakulteta Osijek.

- Kučko, I. (2020). *Stavovi opće populacije i starijih osoba prema starosti i starenju* (Završni rad, Sveučilište Sjever u Varaždinu). Digitalni repozitorij Sveučilišta Sjever.
- Kydd, A., Fleming, A., Gardner, S., i Hafford-Letchfield, T. (2018). Ageism in the Third Age. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 115-130). Springer Nature.
- Lev, S., Wurm, S., i Ayalon, L. (2018). Origins of Ageism at the Individual Level. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 51-72). Springer Nature.
- Levy, B. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current directions in psychological science*, 18(6), 332-336. [10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x)
- Levy, B. (2022). *Breaking the age code: How Your Beliefs About Aging Determine How Long and Well You Live*. Random House.
- Levy, S. R. (2018). Toward reducing ageism: PEACE (positive education about aging and contact experiences) model. *The Gerontologist*, 58(2), 226-232. [10.1093/geront/gnw116](https://doi.org/10.1093/geront/gnw116)
- Loos, E., i Ivan, L. (2018). Visual Ageism in the Media. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 163-176). Springer Nature.
- Marques, S., Mariano, J., Mendonça, J., De Tavernier, W., Hess, M., Naegele, L., Peixeiro, F., i Martins, D. (2020). Determinants of ageism against older adults: A systematic review. *International journal of environmental research and public health*, 17(7), 2560. [10.3390/ijerph17072560](https://doi.org/10.3390/ijerph17072560)
- Neuberg, M., Kosir, I., Meštrović, T., Ribić, R., i Cikač, T. (2021). Presječno istraživanje socijalne i emocionalne usamljenosti osoba starije životne dobi u sjevernoj Hrvatskoj. *Acta Medica Croatica*, 75(3), 191-202.
- Novački, P. (2023). *Usamljenost kod osoba starije životne dobi* (Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet). Repozitorij Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Perišin, T., i Kufrin, V. (2009). Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih informativnih emisija HRT-a, RTL-a i NOVE TV. *Ljetopis Socijalnog Rada*, 16(1), 29-51.

- Petrova, N. N., i Khvostikova, D. A. (2021). Prevalence, Structure, and Risk Factors for Mental Disorders in Older People. *Advances in Gerontology*, 11(4), 409-415. [10.1134/S2079057021040093](https://doi.org/10.1134/S2079057021040093)
- Prokić, T., Rkman, T., i Bačić Beljić, J. (2022) *Istraživanje potreba starijih osoba za socijalnim i zdravstvenim uslugama kao i prevalenca nasilja nad starijim osobama u VSŽ*. Mrežna stranica Humanitarne udruge Duga Vukovar. Dostupno na <https://duga-vukovar.hr/provedeno-anketno-istrazivanje-na-podrucju-vukovarsko-srijemske-zupanije/>
- Pučka pravobraniteljica. (29. ožujka 2024). *Izvešće pučke pravobraniteljice za 2023. godinu*. Republika Hrvatska, Pučka pravobraniteljica. Dostupno na https://www.ombudsman.hr/hr/download/izvjesce_pucke_pravobraniteljice_za_2023_godinu/
- Radoš, M. (2022). Umirovljenici Republike Hrvatske – trećina stanovništva na marginama. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, 17(25), 29-42.
- Reul, R., Dhoest, A., Paulussen, S., i Panis, K. (2023). The vulnerable old-old versus the dynamic young-old: Recurring types in the representation of older people on television. *Ageing & Society*, 43(12), 2804-2820. [10.1017/S0144686X22000137](https://doi.org/10.1017/S0144686X22000137)
- Ručević, S., Tomašić Humer, J., i Toter, K. (2015). Usporedba stavova i stereotipa o starijim osobama te očekivanja vezanih uz starenje: uloga dobi i kontakta. *Ljetopis socijalnog rada*, 22(2), 223-241. [10.3935/ljsr.v22i2.66](https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.66)
- Rusac, S., Štambuk, A., i Verić, J. (2013). Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(Supplement), 96-105.
- Rusac, S. (2021). *Volontiranje kao odgovor na izazove starenja*. Hrvatski Crveni križ. Dostupno na <https://www.hck.hr/edukacije-publicacije/publicacije/75>
- Schwaba, T., i Bleidorn, W. (2018). Individual differences in personality change across the adult life span. *Journal of personality*, 86(3), 450-464. [10.1111/jopy.12327](https://doi.org/10.1111/jopy.12327)
- Shiovitz-Ezra, S., Shemesh, J., i McDonnell/Naughton, M. (2018). Pathways from ageism to loneliness. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 131-147). Springer Nature.

- Stoppe, G. (2019). Depresija u starosti. *Socijalna psihijatrija*, 47(3), 261-268. [10.24869/spsih.2019.261](https://doi.org/10.24869/spsih.2019.261)
- Strugar, K. (2023). *Znanje i stavovi studenata diplomskog studija sestrinstva o starenju i skrbi za starije osobe* (Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo). Repozitorij Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek.
- Svjetska zdravstvena organizacija. (2012). *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema – deseta revizija, svezak 1. (2. izdanje)*. Medicinska naklada.
- Svjetska zdravstvena organizacija. (2021). *Global report on ageism*. World Health Organization.
- Svjetska zdravstvena organizacija. (2022). *Tackling abuse of older people: five priorities for the United Nations decade of healthy ageing (2021–2030)*. World Health Organization.
- Svjetska zdravstvena organizacija. (15. ožujka 2023). *Dementia*. World Health Organization (WHO). Preuzeto s <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia>
- Štambuk, A., Skokandić, L., i Penava Šimac, M. (2022). Potrebe starijih osoba za uslugama iz sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 29(2), 191-211. [10.3935/rsp.v29i2.1918](https://doi.org/10.3935/rsp.v29i2.1918)
- Šušković, A. (2023). *Privatni domovi za starije u Zagrebu*. InfoDomovi – Smještaj u domovima za starije. Preuzeto s <https://domovizastarije.info/privatni-domovi-za-starije-u-zagrebu/>
- Tisaj, R. (2023). Mišljenje učenika medicinskih škola i gimnazija o starijim osobama: sličnosti i razlike. *Nastavnička revija: Stručni časopis Škole za medicinske sestre Vinogradska*, 4(1), 18-42. [10.52444/nr.4.1.2](https://doi.org/10.52444/nr.4.1.2)
- Tomečak, M., Štambuk, A., i Rusac, S. (2014). Promišljanje starenja i starosti – predrasude, mitovi i novi pogledi. *Hrvatska Revija za Rehabilitacijska Istraživanja*, 50(1), 36-53.
- Uzun, S., Kozumplik, O., Požgain, I., Kalinić, D., i Mimica, N. (2019). Stavovi i predrasude prema starijim osobama. *Medix: Specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 216-221.
- Velaithan, V., Tan, M. M., Yu, T. F., Liem, A., Teh, P. L., i Su, T. T. (2024). The association of self-perception of aging and quality of life in older adults: a systematic review. *The Gerontologist*, 64(4), 1-15. [10.1093/geront/gnad041](https://doi.org/10.1093/geront/gnad041)

- Vranić, A., Lauri Korajlija, A., i Raguž, A. (2018). Znanje o dobnim promjenama pamćenja, ageizam i emocionalna dobrobit stručnjaka zaposlenih u području skrbi za starije osobe. *Medica Jadertina*, 48(3), 99-112.
- Wangler, J., i Jansky, M. (2023). Media portrayal of old age and its effects on attitudes in older people: findings from a series of studies. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-9. [10.1057/s41599-023-01671-5](https://doi.org/10.1057/s41599-023-01671-5)
- Wyman, M. F., Shiovitz-Ezra, S., i Bengel, J. (2018). Ageism in the Health Care System: Providers, Patients, and Systems. U L. Ayalon i C. Tesch-Römer (ur.), *Contemporary perspectives on ageism* (str. 193-212). Springer Nature.
- Zakon o suzbijanju diskriminacije* (2008). Narodne novine, 85/08, 112/12.
- Zovko, A., i Vukobratović, J. (2017). Percepcija starenja i društveno-medijska slika o starima. *Andragoške studije*, 1(1), 111-124. [10.5937/andstud1701111Z](https://doi.org/10.5937/andstud1701111Z)